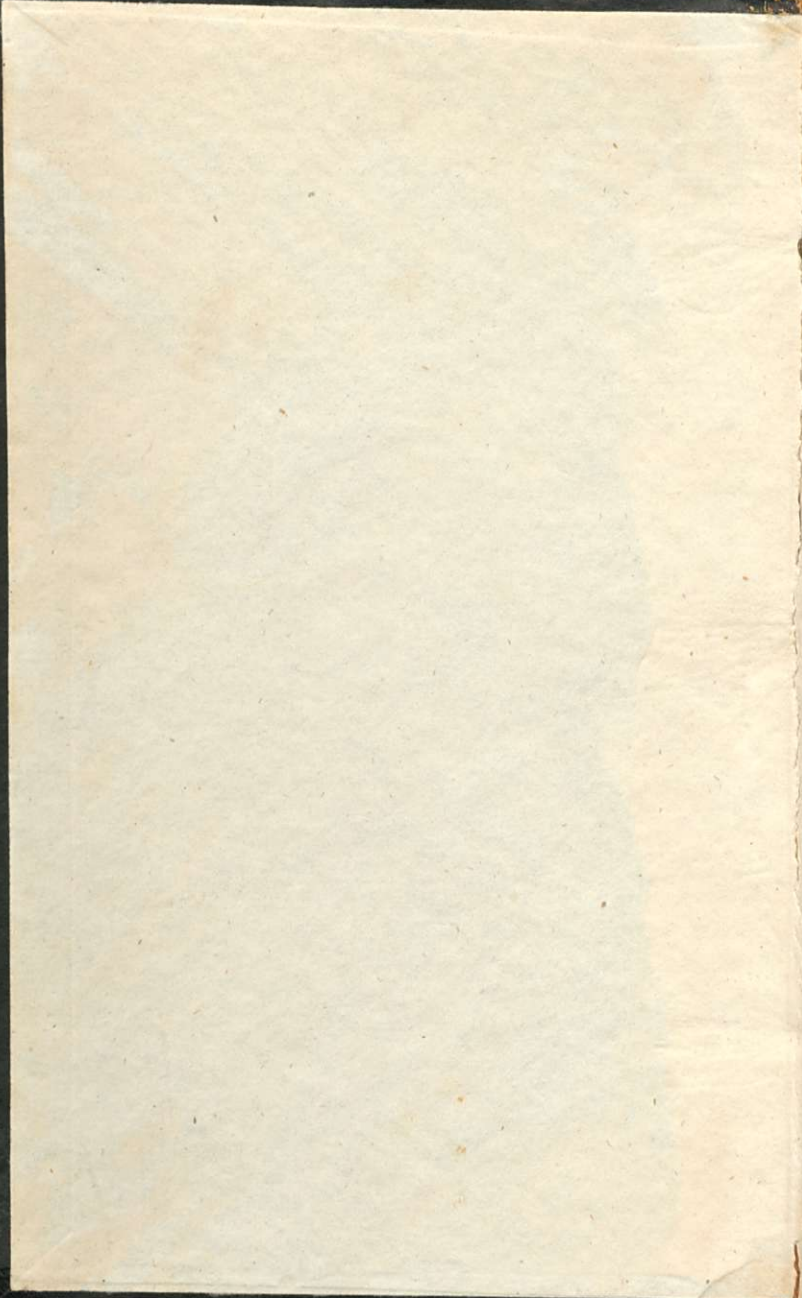
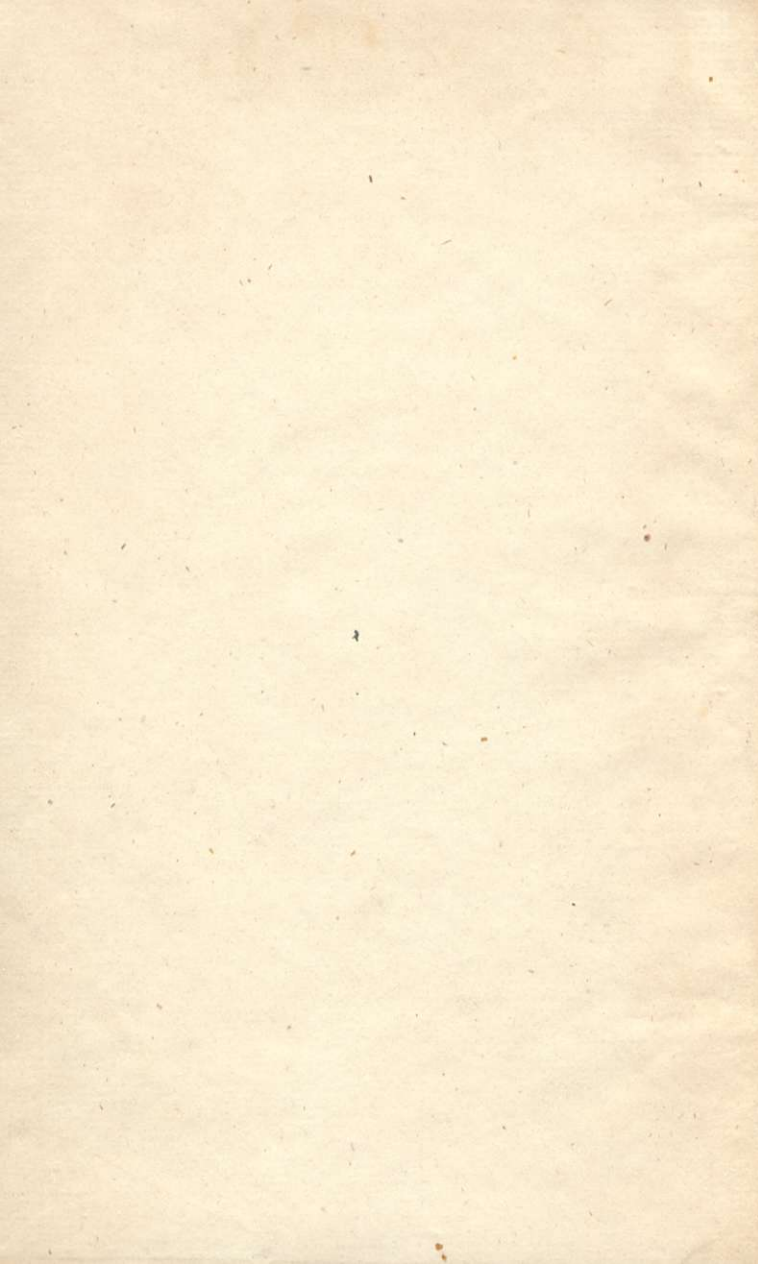

Cam.

EMIL

ELLER

OM UPPFOSTRAN.

AF

J. J. ROUSSEAU

MEDBORGARE I GENEVE.

Öfversättning

af

J. W. TUDERUS.

FÖRSTA TOMEN.

ÅBO, 1805.

Tryckt hos J. C. FRENCKELL.

J. J. ROUSSEAU

Imprimatur.

Joh. BONSORFF.

OMNIUM LIBRARIORUM

et

J. J. ROUSSEAU

MEDICINAE ET CHIRURGIAE

*Sanabilibus ægrotamus malis; ipsaque nos in
victum natura genitos, si emendari velimus, juvat.*

Seneca.

et

J. W. TUDERUS.

LIBRARIORUM

1805.

Printed by J. G. Fischer.

K O N U N G E N S

TRO MAN, GENERAL-ADJUTANTEN, ÖFVER-
STEN, KAMMARHERREN hos H. K. M. DROTT-
NINGEN, CHEFEN för KÄLMARE REGEMENTE,
RIDDAREN af KONGL. SVÄRDS-ORDEN
samt KOMMENDÖREN af KURFÖRSTL.

BADISKE ORDEN

Högvälborne FRIHERRE

HERR JOH. HENR. TAWAST.

*För den vågsamhet af en ung lärning
ur hopen, att åt Allmänheten gifva ett
försök till öfversättning af en Mästare
sådan som ROUSSEAU; skulle förtjensten
af ett lyckadt bemödande vara den bästa
ursäkt. Denna ursäkt kan icke blifva*

min; men af ERT namn, vördade Anförvandt, söker jag åtminstone ett skydd. Jag skall finna det, om på en väg, der ingen, och allraminst jag, förmår upphinna sitt Original, jag dömmes hafva, så långt jag kunnat, följt detsamma i spåren, och ej förspillt alltför mycket af dess styrka eller af dess skönhet. Ansen i alla fall det offer jag bär ER, såsom ett bevis af den oföränderliga erkänsla och den djupa vördnad, hvarmed jag har äran framhärda

EDER

ödmjukaste tjenare

JOHAN WILH. TUDERUS.

JEAN JACQUES ROUSSEAU's skrifter utmärka sig i allmänhet, ej mindre genom den djupa skarpsynthet, hvarmed han genomskådat, och den manliga styrka, hvarmed han afhandlat hvarje ämne, som han fäst sig vid, än genom den behagliga skrifart, den väljudande numner och det grannliga ordval, som i dem öfverallt råda. Att göra en öfversättning deraf, som ägde alla originalets skönheter öfverslyttade på vårt språk, som bibehölle behaget af alla dess målande bilder och väl träffade uttryck, och hvori man drag för drag igenkände ROUSSEAU sjelf: dertill fördrades en skicklighet, vida öfver den jag någonsin tilltror mig äga. Likväl har jag trott, då EMIL för oss kanske är den mest nyttiga och den mest lämpliga af alla hans skrifter, att en öfversättning deraf, churu vida under originalet, dock torde vara välkommen för dem, som ej äga nog stor kännedom af det Fransyska språket, för att kunna förstå originalet sjelft, och hvika önskade få något begrepp om detta mästerstycke.

Än en anmärkning. EMIL är ett ideal, och bör betraktas såsom sådant: det förhåller sig dermed, som med idealerna af dygd eller sällhet. Ehuru menniskan ej äger hopp, att någonsin fullkomligen upphinna dessa sednare, skulle någon likväl kunna påstå, att hon alldeles icke bör bemöda sig att sträfva der, efter? — Så äfven med EMIL. Om således der ock förekomme något, i vår tanke ogörligt; om vi misströstate, att någonsin kunna bringa vår elef till den högd af fullkomlighet, hvart EMIL, detta framstälda mästerstycke af Rousseauisk uppfostran (såsom en vår tids namnkunnigaste Författare yttrar sig), hunnit; om vi ock funne oss för svage att i allt följa ROUSSEAU, så förkastom dock ej hans plan; sök om att närma oss till detta ideal, så mycket möjligt är, och kunna vi ej upphinna det, så varom åtminstone säkre, att då vi gjort allt hvad vi kunnat, vi uppfyllt vår pligt, och af vår elef danat en menniska, sådan hon i vårt läge kan danas.

ÖFVERSÄTTAREN.

FÖRFATTARENS FÖRETAL.

Denna samling af reflexioner och anmärkningar, utan ordning och nästan utan sammanhang, blef börjad för att göra en god och tänkande mor till viljes. I början ämnade jag författa blott en minnesskrift af några sidor; men då jag, emot min vilja, öfvervåldigades af mitt ämne, blef denna minnesskrift oförmärkt ett slags verk, för mycket stort, utan tvifvel, till dess innehåll, men för litet i anseende till det ämne det handlar om. Långe har jag tvekat at utgifva denna samling; och under det jag arbetat på den, har jag erfårit, att det fordras, för att kunna författa en bok, mer än att blott hafva skrifvit några strödda blad. Efter fäsfånga bemärdanden att förbättra den, anser jag mig böra utgifva den sådan den är, emedan jag tycker det förtjena att vända all-

mänhetens uppmärksamhet åt denna sida; samt tror, att jag icke alldeles förlorat min tid, om jag igenom mina tankar, i händelse de ock vore oriktiga, hos andra kan väcka sanna. En man, som ifrån sin enslighet kastar sina blad för allmänheten, utan att äga något anhang som berömmar och försvarar dem, och utan att engång veta hvad man tänker eller säger om dem, bör icke frukta, att, om han bedrager sig, man utan pröfning antar hans villfarelser.

Jag skall ej tala mycket om vigten af en god uppfostran; lika så litet skall jag uppehålla mig med att bevisa, det den nu brukliga är elak; tusende andra hafva gjort det före mig, och jag tycker ej om att uppfylla en bok med saker, dem hela världen känner. Jag skall blott anmärka, att man redan får oändliga tider tillbaka enhälligt skrikit emot den vedertagna praktiken, utan att någon företar sig att föreslå en bättre. Vårt sekels litteratur och visdom gå mer ut på att förstå, än att uppbygga. Man granskar med en myndig ton; men då man föreslår, måste man taga en anvan, vid hvilken den filosofiska högheten mindre vill finna sig. Oaktadt så många skrifter, hvilka syfta, säger man, blott på allmänt väl, är likväl det förnämsta medlet dertill, nemligen konsten att bilda menniskor, ännu glömdt. Mitt äm-

ne var alldeles nytt efter Locke's bok, och jag fruktar mycket, att det ännu är det efter min.

Man känner alldeles icke barndomen: efter de falska begrepp man om den har, ju längre man går, desto mer far man vilse. De visaste fästa sig vid det, som för män är af vigt att veta, utan att besinna hvad barn äro i stånd att fatta. De söka alltid mannen i barnet, utan att tänka på hvad han är, innan han blir man. Se der det studium jag mest vinnlagt mig om, på det, om min metod ock vore lustig och falsk, man i alla fall kunde draga nytta af mina rön. Jag kan ganska illa hafva sett det man bör göra; men jag tror mig väl insett saken, på hvilken man bör arbeta. Börjen då med att bättre studera edra elever; ty ganska säkert, kännen *J* dem alldeles icke. Om *J* dertfore i denna afsigt läsen denna bok, tror jag den icke vara utan nytta för Er.

Hvad angår det man tör kalla den systematiska delen, som här icke är annat än naturens gång, så är det just det, som mest tör synas en afväg; det är ock, utan tvisvel, från denna sida man skall angripa mig, och kanske skall man icke hafva orätt. Man skall mindre tro sig läsa en afhandling om uppfostran, än en svärmares drömmar om densamma. Hvad står då att göra?

Det är icke efter en annans idèer jag skrifver, det är efter mina egna. Jag ser icke sakerna från samma sida som andra menniskor, och detta har man länge förebrått mig. Men beror det af mig, att gifva mig andra ögon, och röras af andra idèer? — Nej. Det beror af mig, att icke vara egensinnig, att icke anse mig ensam visare än hela världen; det beror af mig, icke att ändra öfvertygelse, men att misstro mig sjelf: se der allt hvad jag kan göra, och hvad jag gör. Om jag således någon gång talar ur en säker ton, så sker det icke för det jag vill imponera på Läsaren, men för det jag talar till honom såsom jag tänker. Hvarföre skulle jag under tviflets shepnad framstålla det, hvarom, hvad mig sjelf angår, jag alldeles icke tviflar? Jag säger præcist hvad som föregår i mitt hufvud,

Då jag med frimodighet framställer min tanke, fordrar jag så litet, att den för min skull skall anses såsom gällande, att jag alltid dermed förenar mina skäl, på det man måtte öfveråga dem, och sedan bedömma mig. Men ehuru jag icke vill envisas att försvara mina idèer, tror jag mig likväl icke dess mindre förbunden att framställa dem; ty de grundsatser, om hvilka jag tänker olika med andra, äro icke likgiltiga; de äro sådana, hvilkas sanning eller falskhet är af vigt

att känna, och hvilka göra menniskoslågtets sällhet eller ofärd.

2. Föreslå sådant som är görligt, upphör man icke att upprepa för mig. Det är, såsom om man sade: föreslå att göra det som görs, eller åtminstone föreslå något godt, som kan förenas med det nuvarande onda. Ett sådant förslag, i vissa ämnen, är mycket mera luftigt än mina: ty vid denna förening förskämmas det goda, och det onda botas icke. Jag skulle hellre i allt följa den antagna praktiken, än antaga en blott till hälften god: det gifves då mindre stridigheter hos menniskan; hon kan icke på en gång sträfva mot tvenne motsatta mål. Fäder och mödrar, det som *J* kallen görligt, är det som *J* viljen göra. Är jag ansvarig för Er vilja?

Vid hvarje förslag förekomma tvenne söker att öfvervägas: först, förslaget's absoluta godhet; och för det andra, lättheten i utförandet.

Hvad det första vidkommer, så, för att förslaget må vara antagligt och i sig sjelft praktiskt, är det nog, att det goda, som det innehåller, ligger uti sakens natur; här, till exempel, att den föreslagna uppfostringsmetoden är passande för menniskan, och väl lämpad till hennes hjerta.

Den andra omständigheten beror af gifna förhållanden i vissa ställningar: förhållanden, tillfälliga för saken, hvilka, i följe deraf, icke äro nödvändiga, och beständigt kunna förändras. Således kan en uppfostringsmetod vara praktikabel i Sweits och icke vara det i Frankrike; en annan kan vara tjenlig för Medelklassen, och en annan åter för de Förnåma. Den större eller mindre lättheten i utförandet beror af tusende omständigheter, hvilka det är omöjligt att bestämma annars, än vid metodens särskilta tillämpning till det eller det landet, till den eller den belågenheten. Men alla dessa särskilta tillämpningar, som icke äro väsendtliga för mitt ämne, ingå detsföre icke i min plan. Andra kunna, om de vilja, sysselsätta sig dermed, hvar och en för det land, eller den Stat, som han har till ögnamärke. Det är tillräckligt för mig, om man allestädes, hvar menniskor födas, kan göra af dem det jag föreslår; och att, sedan man af dem gjort det jag föreslår, de blifvit hvad de bäst kunna blifva så väl för sig sjelfva, som för andra. Om jag icke uppfyller denna förbindelse, har jag utan tvifvel orätt; men om jag uppfyller den, hafva de orätt, som fordra af mig mera, ty jag lofvar blott detta.

EMIL

ELLER

ÖM UPPFOSTRAN.

FÖRSTA BOKEN.

Allting är godt, då det utgår ur Skaparens hand: allting försämras i människans händer. Hon tvingar den ena verldsdelen att nära den andras alster, det ena trädet att bära det andras frukter: hon förblandar klimaterna, elementerna, årstiderna: hon stympar sin hund, sin häst, sin slaf: hon omstjelper allt, hon vanställer allt: hon älskar det vänskapliga, det vidunderliga; hon vill ingenting sådant, som naturen gjort det, icke engång människan: äfven denna måste för hente inöfvas, såsom en ridhäst; hon måste vridas efter hennes smak, såsom ett träd i hennes trädgård.

Skedde icke det, så ginge allt ännu värre, och vårt slägte vill icke formos till hälften. I det tillstånd, hvori tingen nu

engång äro, skulle en menniska, som ändå ifrån sin födelse lemnats åt sig sjelf ibland andra, blifva den mest vanställda af alla. Fördomarne, myndigheten, nödvändigheten, exemplen, alla de borgerliga inrättningar, af hvilka vi finna oss belastade, skulle hos henne förqväfva naturen, utan att sätta något i dess ställe. Hon funne sig der likasom en buske, den en slump låtit födas midt uppå en landsväg, och hvilken de bifarande snart förstöra, i det de stöta den på hvar sida, och böja den åt alla håll.

Det är till dig jag vänder mig, ömma och försigtiga moder ¹⁾; som visste att af-

- 1) Den första uppfostran är den som mest gäller; och denna första uppfostran tillhör ostridigt kvinnokönet: hade naturens Upphöfsman velat, att den skulle tillhöra männen, så skulle han gifvit dem mjölk till att föda barnen. Talen derföre alltid förnämligast till kvinnorna uti edra afhandlingar om uppfostran; ty utom det, att de äro i tillfälle att närmare vaka deröfver än männen, och att de alltid mest verka dervid, intresserar framgången dem äfven mycket mera, emedan de flesta enkor nästan bero af sina barn, hvilka då låta dem, i godt eller ondt, lifligt känna verkan af det sätt, på hvilket de uppfostrat dem. Lagarne, som alltid äro så mycket sosselsatte med egendomar, och så litet med personer, emedan freden och icke dygden är deras föremål, lemna icke nog myndighet åt mödrarna. Likväl är deras tillstånd mer beständigt än fädernes; deras pligter mera mödosamma; deras omsorger äga ett större inflytan-

lägsna dig ifrån den stora vägen, och skydda den späda busken mot stötningen af människors rålande meningar! Odlå, vattna den späda plantan innan den går ut; dess frukter skola en dag göra din vällust. Omgif i god tid ditt barns själ med en hägnad: en annan kan utstaka dess omkrets; men du ensam bör uppressa dess skrank *).

Se på familjens ordning; och i allmänhet hysa de större ömbet för barnen. Det gifves omständigheter, då en son, som felar i vårdnad mot sin far, på något sätt kan ursäktas: men om ett barn, vid hvilket tillfälle som helst, vore nog onaturligt för att deri fela emot sin mor, emot henne, som burit det i sitt sköte, som närt det med sin mjölk, som i flera år glömt bort sig sjelf, för att blott sysselsätta sig med det, så borde man hasta att qvåfva denna usling, såsom ett missfoster, ovärdigt att skåda dagens ljus. Mödern, säger man, skämma bort sina barn: hiri hafva de, utan tvifvel, orätt; men mindre orätt än J, kanske, som förderfven dem. En mor vill, att hennes barn måtte vara lyckligt, att det måtte vara det ända ifrån nu. Hiri har hon rätt; om hon misstar sig om medlön, måste man upplysa henne. Fädernes årelystnad, girighet, tyranni och falska omtänksamhet, deras försumlighet, deras hårda känslolöshet äro hundrade gånger mer skadliga för barnen, än mödernas blinda ömhet. För öfrigt behöfver den bemärkelse jag ger åt namnet *mor* förklaras, och det skall ske i det följande.

*) Man försåkrat mig att Herr FORMEY trött, att jag här ville tala om min egen mor, och att han sagt det i rågot af sina arbeten. Det är

Man bildar växterna genom skötsel, och människorna genom uppfostran. Om människan skulle födas stor och stark, så vore hennes växt och hennes styrka för henne onyttiga, till dess hon lärt betjena sig af dem; de vore för henne skadliga, såsom hindrande andra att tänka på hennes bistånd²; och öfverlemnad åt sig sjelf, skulle hon dö i uselhet, inna hon känt sina behof. Man klagar öfver barndomen; man ser icke att människoslägtet hade omkommit, om människan icke börjat med att vara barn.

Vi födas svage, och behöfva krafter: vi födas utblottade på allt, och behöfva bistånd: vi födas dumme, och behöfva om-döme. Genom uppfostran erhålla vi allt det, som vi icke äga vid vår födelse, och hvilket vi såsom fullväxte behöfva.

Denne uppfostran få vi af naturen, människorna eller tingen. Den inre utvecklingen af våra förmögenheter och våra organer, är naturens uppfostran: det bruk man lär oss göra af denna utveckling, är människornas uppfostran; och den kunskap vi ge-

att grymt göra gåck af Herr FORMEX eller af mig.

- 2) Lik dem i det yttre, och beröfvad språket, såsom ock de begrepp det uttrycker, vore hon urständssatt att låta dem märka det behof hon har af deras bistånd, och ingen ting hos henne skulle för dem tillkännagifva detta behof.

inom vår egen erfarenhet inhemta om de föremål, som verka på oss, är tingens uppfostran.

Hvar och en af oss är således bildad af tre slags lärare. Den dissipel, uti hvilken deras olika undervisningar strida emot hvarandra, är illa uppfostrad, och skall aldrig vara ense med sig sjelf; den, uti hvilken de alla falla på samma punkter, och syfta åt samma ändamål, hinne ensam sitt mål, och lefver enstämmigt med sig sjelf. Denne allena är väl uppfostrad.

Nu beror af dessa tre olika uppfostringar, den som naturen ger, alldeles icke af oss; den vi få af tingen, blott i vissa hänseenden; den människorna gifva oss, är den enda, som vi verkligen kunna rå öfver; likväl sker äfven det blott efter en förutsättning: ty hvem kan väl hoppas att helt och hållit kunna styra alla deras gärningar och tal, hvilka omgifva ett barn?

Så snart följaktligen uppfostran är en konst, är det nästan omöjligt, att den kan lyckas, emedan den sammanställselso, som till dess framgång är nödvändig, icke beror af någon. Allt hvad man genom omsorger kan göra, är att mer eller mindre nalkas målet; men till att hinna det, fordras lycka.

Hvilket är då detta mål? det är naturens eget; vi hafva nyss bevist det. Efter sammanställselso af de tre slagen af uppfostran är nödvändig till deras fullkomlig-

het, så måste vi efter den, som icke står i vår makt, afpassa de tvenne andra. Men kanske äger ordet *natur* en för mycket obestämd bemärkelse: det är nödigt härvid, att söka bestämma den.

Naturen, säger man oss, utgöres blott af vanan *). Hvad betyder detta? Gilvas då icke vanor, dem man antar blott med våld, och som aldrig förqväfva naturen? sådan är, till exempel, växternas, hvilkas lodräta ställning man tvingar. En växt, satt i frihet, bibehåller den böjning man tvingat den att taga: men safvan har likväl icke förändrat sin första riktning; och om växten fortfar att vegetera, blir dess förlängning lodrät igen. På samma sätt förhåller det sig med människans böjelser. Så länge man förblir i samma tillstånd, kan man behålla dem, som uppkomma af vanan, och hvilka äro oss minst naturliga; men så snart ställningen förändras, upphör vanan, och man återtar sitt naturliga skick. Uppfostran är säkert blott en vana. Ty, gifves det icke människor, som glömma och

- *) Herr FORMEY försäkrar oss att man icke säger just detta. Detta tycks likväl för mig vara ganska tydligt sagdt uti denna vers, som jag föresatte mig att besvara:

La nature, crois-moi, n'est rien que l'habitude.

Tro mig, en vana blott är det som nämns natur.

Herr FORMEY som icke vill göra sina likar öfvermodiga, ger oss blygsamt sin hjerna till måttstock för det menckliga förståndet.

förlora deras uppfostran? andra, som bibehålla den? Hvaraf kommer denna åtskillnad? Om man inom vanor, som äro enstämningiga med naturen, måste inskränka ordet *natur*, så kan man ju spara sig denna galimatiås.

Vi födas känslige, och ända ifrån vår födelse emottaga vi på åtskilliga sätt intryck af de föremål, som omgifva oss. Så snart vi äga, så till sägandes, medvetande af våra känslor, äro vi böjde att eftersträfva eller illy de föremål, som väcka dem: i början, eller det de äro oss angenäma eller oangenäma; sedan, efter den sänja eller missänja, som vi finna emellan oss och dessa föremål; och ändteligen, efter de omdömen vi om dem fälla i hänsigt till den idè om sällhet eller fullkomlighet, som förnuftet ger oss. Dessa böjelser utvidga och stadga sig i den mån vi blifva mera känslige och mera upplyste: men tvingade genom våra vanor förändra de sig mer eller mindre genom våra meningar. Innan denna förändring, utgöra de hvad jag kallar hos oss *naturen*.

Det är således till dessa ursprungliga anlag, som man borde hänföra allt; och detta kunde ske, om våra tre slag af uppfostran vore blott olika: men hvad står att göra, då de äro stridiga? då man, i stället för att uppfostra en människa för sig sjelf, vill uppfostra henne för andra? Då kunna

de omöjliga stämna öfverens. Tyungen att strida emot naturen eller de borgerliga inrättningarne, måste man välja emellan att dana en människa eller en medborgare: ty begge på en gång kan man icke dana.

Hvarje mindre samfund, som är inom sig nära och noga förenadt, söndrar sig ifrån det stora, hvaraf det utgör en del. Hvarje patriot är kall mot främlingar: de äro blott människor; de äro intet för hans ögon. Denna olägenhet är oundviklig, men den är icke betydlig. Det angelägnaste är att vara god emot dem man lefver med. Utomlands var Spartanern ärelysten, sniken och orättvis: men oegennyttan, billigheten och endrägten herrskade inom dess murar. Misstron dessa kosmopoliter, som gå långt bort att ur sina böcker utleta pligter, dem de icke anse värdt att uppfylla inom sin egen krets. En sådan filosof älskar Tartarerna, för att slippa älska sina grannar.

Den naturliga människan är allt för sig sjelf; hon är en aritmetisk enhet, ett fullkomligt helt, som står i förhållande blott till sig sjelf, eller sin like. Den borgerliga människan är blott ett brutit tal, som bestämmes af nämnaren, och hvars värde ligger uti dess förhållande till det hela, som är Rikskroppen. Goda borgerliga inrättningar äro de, som bäst kunna aflägsna människan ifrån naturen, betaga henne dess absoluta varelse för att gifva henne en rela-

tif, och flytta hennes *Jag* uti den allmänna enheten; så att hvarje individ icke mera må anse sig såsom en enhet, utan såsom en del af en enhet, och äga känslor blott i det hela. En Romersk medborgare var hvarken CAJUS eller LUCIUS; det var en Romare: till och med älskade han sitt fädernesland så, att han slöt sig sjelf derur. REGULUS ansåg sig såsom Kartaginens, emedan han blifvit sina herrskares byte. I egenkap af främling, vägrade han at taga säte i Romerska Senaten; en Kartaginens måste befalla honom det. Det väckte hans vrede, att man ville rädda hans lif. Han segrade, och återvände med triumf för att dö i martir. Detta liknar icke stort, skulle jag tycka, de menniskor som vi känna.

Lacedemoniern PEDARËT anmäler sig att blifva medlem af de Trehundredes Råd; han får afslag. Han återvänder helt glad deröfver, att det i *Sparta* finnes tre hundra de menniskor, mer värda än han. Jag förutsätter att denna förklaring var uppriktig, och man har anledning att tro den sådan: se der en medborgare!

En kvinna i *Sparta* hade fem söner vid armén, och väntade underrättelse om slagtingen. En Ilot ankommer, och hon frågar honom derom darrande. — Edra fem söner hafva stupat. — Usle slaf, frågade jag dig derom? — Vi hafva segrat. — Modren ilar till Templet, och tackar Gudarne. Se der en medborgarinna!

Den som i det borgerliga samhället vill bibehålla företrädet åt naturens ursprungliga känslor, vet icke hvad han vill. Alltid i strid med sig sjelf, alltid vacklande emellan sina böjelser och sina pligter, skall han aldrig vara hvarken människa eller medborgare; skall han aldrig duga hvarken för sig sjelf, eller för andra. Han skall vara en af dessa människor i vår tid; en Fransman, en Engländare, en borgare: det vill säga, intet.

För att vara något, för att vara *sig sjelf* och alltid *en*, måste man handla som man talar; man måste alltid vara viss om det parti man bör taga, fatta det öfvet, och följa det alltid. Jag väntar, att man må visa mig detta vidunder, för att veta om han är människa eller medborgare, eller huru han betar sig, för att på en gång vara begge delarne.

Af dessa tvenne nödvändigt motsatta föremål, härflyta tvenne slag af motsatt uppfostran; den ena allmän och offentlig, den andra enskilt och huslig.

Viljen i få begrepp om en allmän och offentlig uppfostran, så läsen PLATO'S *Republik*. Det är icke ett politiskt verk, såsom de tro, hvilka dömma om böcker blott efter deras titlar. Det är den vackraste afhandling om uppfostran, som någonsin blivit författad.

Då man vill hänvisa till drömmarnes rike, nämner man PLATO's förslag. Hade LYKURG blott skrifteligen författat sin lagstifning, så skulle den förekomma mig ännu orimligare. PLATO har blott renat människohjertat; LYKURG har vanställt det från naturen.

Den allmänna uppfostringen gifves icke mera, och kan icke mer gifvas; ty emedan det icke mer fins något fädernesland, så kan det ej heller mer finnas några medborgare. Dessa tvenne ord, *fädernesland* och *medborgare*, böra utplånas ifrån de moderna språken. Jag vet allt för väl orsaken dertill, men jag vill icke säga den; den hör icke till mitt ämne.

Dessa löjliga inrättningar, som man kallar offentliga Läroverk³⁾, dem anser jag icke utgöra en allmän uppfostran. Icke heller gör jag afseende på den moderna uppfostran, emedan den, syftande åt tvenne stridiga ändamål, går miste om dem båda: den tjänar icke till annat, än att göra men-

- 3) Det finnes i flere Skolor, och i synnerhet vid Universitetet i Paris, Lärare, hvilka jag älskar, hvilka jag vördar, och hvilka jag tror ganska skicklige att väl handleda ungdomen, om de icke vore tvungne att följa den antagne metoden. Jag uppmanar en af dem att utgifva det förslag till reform, som han författat. Man skall kanske ändteligen vara frestad att bota det onda, då man ser att det icke är utan botemedel.

niskorna falska, sådana som tyckas hänföra allt till andra, och likväl hänföra allt blott till sig sjelfva. Som dessa förklaringar ske af alla för alla, bedraga de ingen: de äro en förlorad möda.

Af dessa motsägelser uppkommer den, som vi ständigt blifva varse hos oss sjelfva. Dragne af naturen och af människorna åt motsatte vägar, och tvingade att dela oss emellan dessa särskilta ingifvelser, följa vi en sammansatt, som leder oss hvarken till det ena, eller till det andra målet. På detta sätt villrådiga och vacklande under hela vårt lefnadslopp, sluta vi det, utan att hafva kunnat förena oss med oss sjelfva, och utan att hafva varit nyttiga hvarken för oss sjelfva eller för andra.

Nu återstår blott den husliga, eller naturens uppfostran. Men hvad skall en människa, som blott är uppfostrad för sig sjelf, blifva för andra? — Om till äfventyrs det dubbla föremål, som man föresätter sig, kunde förenas uti ett, så skulle man derigenom, att man undanröjde alla stridigheter hos människan, borttaga ett stort förhinder för hennes sällhet. För att kunna dömma derom, borde man se henne fullkomligen danad; man borde hafva gifvit akt på hennes böjelser, sett hennes framsteg, och följt hennes gång: med ett ord, man borde känna den naturliga människan. Jag tror, att man skall hafva gjort några steg framåt i

dessa undersökningar, sedan man läsit denna skrift!

För att dana denna sällsynta människa, hvad hafva vi att göra? — Mycket, utan tvifvel; det är, att förhindra att ingenting må vara gjordt. Då man blott måste segla i motvind, lofverar man; men om hafvet stormar, och man icke vill lemna sin plats, måste man fälla ankar. Tag då till vara, unge styrman, att dit ankartåg ej ger efter, eller att ditt ankare icke plöjer, och att ditt skepp icke vräker, innan du märker det.

Uti Samhällsordningen, hvarest alla platser äro bestämde, bör hvar och en uppfostras för sin. Om en enskilt man, som är danad för sin plats, lemna den, är han till ingenting mer skicklig. Uppfostran är nyttig blott i den mån, som lyckan sammanstämmer med föräldrarnas val; i hvarje annan händelse är den skadlig för Eleven, om ock ej genom annat, än de fördomar den hos honom inplantat. Uti *Egypten*, hvarest en son var förbunden att ingå uti sin faders stånd, ägde uppfostran åtminstone ett säkert mål; men hos oss, hvarest endast ståndena bibehållas, och människorna oupphörligt omvexla dem, vet ingen; om han icke arbetar emot sin son, då han uppfostrar honom till sitt eget yrke.

Enligt naturordningen, i grund hvaraf alla människor äro lika, är deras gemensamma kallelse den att vara människa, och hvar

och en, som är väl uppfostrad dertill, är skicklig att uppfylla alla de andra, som stå i förbindelse dermed. Man må bestämma min Elef till krigsman, prest eller lagkarl: det anser jag för likgilltigt. Naturen kallar honom att vara människa, innan föräldrarnes kallelse. Att lefva, är det yrke jag vill lära honom. Då han går utur mina händer, skall han vara, jag medger det; hvarken lagkarl, krigsman eller prest: han skall först vara människa. Allt hvad en människa bör vara, skall han; då det behöfs, vara så väl som någon annan; och ehuru lyckan må tvinga honom att förändra sin plats, skall han dock alltid vara på sitt rätta ställe. *Occupavi te, fortuna, atque cepi: omnesque aditus tuos interclusi, ut ad me aspirare non posses* 4).

(Jag har öfverraskat och fångslat dig, lycka: jag har igenstängt för dig alla vägar, på det du ej må kunna öfvermanna mig).

Människans belägenhet är vårt sanna studium. Den ibland oss, som bäst kan fördraga detta lifvets blidare och hårda öden, är, efter min tanka, bäst uppfostrad: hvaraf det följer, att den sanna uppfostran består mindre i regler, än i öfningar. Vi börja att lära, då vi begynna att lefva; vår uppfostran begynnes med vår varelse; och vår första lärare är vår Amma. Äfven hade or-

4) *Tuscul. K.*

det *edukation* hos de gamle en annan bemärkelse, än den vi nu tillegna det: det betecknade uppammande. *Educit obstetrix*, säger VARRO; *educat nutrix, instituit pedagogus, docet magister* 5). Således äro uppfostran, undervisning och lärande tre ting, lika skiljaktiga i anseende till deras föremål, som Guvernant, Preceptor och Lärare. Men man fattar illa denna skillnad; och för att blifva väl handledt, måste ett barn följa blott en ledare.

Vi måste således fatta en allmänna synpunkt, och uti vår elef betrakta menniskan abstrakt och utsatt för alla det menskliga lifvets tillfälliga händelser. Om menniskan skulle födas bunden vid något visst klimat, om samma årstid varade hela året igenom, om hvar och en förblefve på sin bestämda plats så, att han aldrig kunde förändra den; så skulle det vedertagna uppfostringssättet i vissa hänseenden vara tjenligt: ett barn, som vore uppfostradt endast för sitt stånd, och aldrig ginge derur, skulle icke kunna blottställas för de olägenheter, som åtfölja ett annat. Men betrakta de menskliga tingens ombytlighet — öfverväg detta tidevarfs oroliga och upproriska lynne, som kullstörtar allt vid hvarje ny generation, — och döm, om en metod kan vara mera oförnuftig än den att uppfostra ett

5) Non. Marcell.

barn, som om det aldrig behöfde gå utur sin kammare, som om det alltid skulle komma att omgifvas af sin betjening. Om denne olycklige gör ett enda steg på jorden, om han nedstiger ett enda trappsteg, så är han förlorad. Det är ej att lära honom fördraga svårigheter; det är att öfva honom att känna dem.

Man tänker blott på att bevara sitt barn; detta är icke nog: man bör lära det att såsom fullvuxet bevara sig sjelft, tåla ödets skiften, trötsa lyckan och eländet, och att, om det fordras, lefva på *Islands* fjällar, eller på *Maltas* brännande klippa. Förgäves skolen i taga edra försigtighetsmått, för att skydda det för döden, det måste likväl dö: och om också dess död icke vore en följd af edra omsörger, så vore de likväl illa använda. Man måste mera bemöda sig om att låta det lefva, än att förhindra det att dö. Att lefva, det är icke att andas, det är att verka; det är, att göra bruk af våra organer, våra sinnen, våra förmögenheter, alla de delar af oss sjelfva, som gifva oss känsla af vår varelse. Den menniska, som lefvat längst, är ej den, som räknat de flesta år, utan den som mest känt lifvet. Mången har låtit begrafva sig vid hundra år, som varit död ända ifrån sin födelse. Han hade vunnit vid att dö i sin ungdom; åtminstone hade han lefvat till den tiden.

Hela vår vishet består i trälaktiga fördomar; och alla våra vanor äro blott träl-dom, tvång och våld. Den borgerliga meniskan födes, lefver och dör uti slafveri: vid dess födelse syr man henne i en linda; vid dess död spikar man henne i en likkista; och så länge hon bibehåller den mänskliga skapnaden, är hon genom våra inrättningar fängslad.

Man säger, att flera barnmorskor ombaka det nyssfödda barnets hufvud, för att, som de påstå, gifva en tjenligare skapnad deråt: och man tål detta! skulle väl våra hufvuden vara illa bildade utaf vår varelses upphöfsmän? vi måste hafva dem utvertes ömdanade af barnmorskor, och invertes af filosofer! Karaïberne äro hälften mera lyckliga än vi.

”Knappt här bättet kommit ur modrens
 ”sköte; knappt njuter det frihet att röra och
 ”utsträcka sina lemmar; innan man pålägger
 ”det nya band. Man lindar det, man läg-
 ”ger det med hufvudet örörligt, fötterna
 ”utsträckta; och armarna hängande vid krop-
 ”pens sidor; det omgifves af linnen och
 ”svepen af alla slag, hvilka icke tillåta det
 ”att förändra sin ställning. Lyckligt, om
 ”det icke klämts ända till att förlora ande-
 ”drågten, och om det försigtigtvis blifvit
 ”lagdt på sidan; så att det vatten, som
 ”måste komma ut genom dess mun, kan
 ”borttränna af sig sjelft; ty sjelft skulle icke

”barnet läga nog frihet att vända hufvudet
 ”på sidan, för att låta dess aflopp” 6).
 Ett nyssfödt barn behöfver utsträcka
 och röra sina lemmar, för att väcka dem ur
 den domning, hvarinde, liksom samlade i
 ett nystan, så länge hvilat. Man utsträcker
 dem, det är sant, men man hindrar dem att
 röra sig; man tvingar sjelfva hufvudet ge-
 nom mössor: och det tycks, som fruktade
 man att det måtte synas lefva.

Uti en kropp, som strälfvar efter till-
 växt, ligger således de inre delarnes pådrif-
 vande kraft ett oöfvervinnerligt förhinder
 för de rörelser, som den fordrar. Barnet
 gör beständigt fåfänga bemödanden, som ut-
 tömma dess krafter, eller hindra deras fram-
 steg. Det var mindre i trängsel, mindre
 tvunget och mindre ihoptryckt uti moderlif-
 vet, än det är uti sin linda: jag ser ej,
 hvad det vunnit vid att födas.

Den overksamhet och det tvång, hvari
 man håller ett barns lemmar, kunna icke
 annat än försvåra blodets och vätskornas om-
 lopp, hindra dess tillväxt i styrka, och för-
 skämma dess kroppsbyggnad. På de orter,
 hvarest man icke nyttjar denna orimliga för-
 siktighet, äro människorna alla stora, starka
 och väl proportionerade 7). De länder der-
 emot, uti hvilka man lindrar barnen, vimla
 utaf puckelryggiga, halta, hjulbenta, hop-

6) *Hist. Nat.* Tom. IV. pag. 190, in 12.

7) Se 15 Not. till denna första bok.

krumpna, trånsjuka, vanskapliga af alla slag. Af fruktan, att kroppen skall vanställas genom fria rörelser, skyndar man att vanskapa den derigenomt, och man sätter den i press. Gerna gjorde man dem lamma, för att förhindra dem att göra sig till krympingar.

Skulle väl ett så grymt tvång icke hafva inflytande på deras lynne, såväl som på deras temperament? Plåga och smärta är deras första känsla: de finna blott motstånd för sina nödvändiga rörelser: olyckligare än brottslingen i sina bojor, görande måfångaförsök, vredgas och skrika. Deras första röst, sügen, är gråt! Jag tror det väl: Jesätten er emot dem ända ifrån deras födelse; den första skänk de få haf er, är röbojor; och det första bemödande som de erfara, är plågor. Då de icke äga något annat frutt än rösten, skulle de då icke betjerna sig af den för att klaga? De skrika öfver det onda jagören dem: och på lika sätt bastade, och skullen jag skrika ännu starkare imde.

Hvaraf kommer detta oförnuftiga bruk? af ett onaturligt bruk. Sedan mödrarna, föraktande sin första skyldighet, icke mer velat uppamma sina barn, har man nödgats anförtro dem åt lejda qvinnor, som blott sökt skona sig för möda, då de blifvit mödrar för främmande barn, till hvihäs förman naturen icke sagt dem något. Utan uppehör hade man bort vaka öfver ett barn,

lemnadt i sin frihet: men då barnet är väl bundit, kastar man det i en vrå, utan att oroas af dess skri. Blott det icke ges något bevis på ammans vårdslöshet, blott barnet icke bryter arm eller ben, hvad betyder det för öfrigt, om det omkommer, eller blir svagt hela sin öfriga lifstid? Man bevarar dess lemmar på kroppens bekostnad; och ehvad som må hända, är amman ursäktad.

Dessa ömma mödrar, som, befriade ifrån sina barn, glädtigt öfverlemnna sig åt stadens nöjen, veta de väl, huru barnet i sin linda emedlertid handteras uppå landet? — Då det obetydligaste hinder inträffar, upphänger man det på en spik, såsom ett bylte; och denna olyckliga förblir på detta sätt korsfäst, medan amman, utan att göra sig brådska, sköter sina sysslor. Alla de, som man funnit i denna belägenhet, hafva haft ansigtet blått: blodet hade uppstigit i hufvudet, så vida bröstet, starkt ihoptryckt, hindrat dess omlopp; den lidande troddes emedlertid nöjd, emedan han icke ägde nog styrka att skrika. Jag vet ej huru många timmar ett barn kan förblifva i denna ställning, utan att förlora lifvet; men jag tviflar på, att det kunde uthärda mycket länge. Se der, skulle jag tycka, en af de största bekvämligheter, som lindan medför.

Man påstår att ett barn, lemnadt i sin frihet, kunde fatta en elak ställning, och gifva sig rörelser, skadliga för dess lemmars

tjenliga daning. Se der en af de fåfänga slutsatser, som vår falska klokhet gör, och dem aldrig någon erfarenhet bestyrkt. I bland den myckenhet af barn, som hos förnuftigare folkslag än vi, uppammas i all frihet för sina lemmar, ser man icke någon enda, som sårar eller förvrider sig: de skulle icke kunna gifva sina rörelser den styrka, som kunde göra dem farliga, och då de skulle taga en våldsamt ställning, skulle smärtan snart påminna dem att förändra den.

Aldrig hafva vi ännu företagit oss att linda hundvalpar och kattungar; men ser man, att de hafva någon olägenhet af denna försummelse? — Barnen äro mera oviga; — lät så vara: men i proportion äro de ock mera svaga. Knappt kunna de röra sig; huru skulle de då skada sina lemmar? — Om man utsträckte dem på ryggen, så skulle de dö i denna ställning, likasom sköldpaddan, utan att någonsin kunna vända sig.

Icke nöjda med att hafva upphört att dägga sina barn, upphöra kvinnorna äfven att vilja framföda dem; följdén är naturlig. Så snart det förefaller besvärligt att vara mor, finner man snart medel att alldeles befria sig derifrån: man vill göra ett arbete onyttigt, för att alltid få återbegynna det; och man ärvänder till slägtets skada den lifliga böjelse, som gafs till att föröka det. Detta bruk, förenadt med andra orsaker till folkminskningen, förkunnar oss det öde, som

snart skall träffa Europa. Vettenskaperna, konsterna, filosofien och de seder hon alstrar, skola icke dröja att deraf göra en ödemark. Det skall befolkas med villdjur; och det skall icke mycket hafva förändrat inbyggare.

Jag har ibland sett unga hustrurs små konster, hvilka låtsa vilja uppamma sina barn. Man vet så tillställa, att man blir nödgad att öfvergifva detta infall: man låter behändigt männen, läkarne och i synnerhet mödrarna komma emellan. En man, som vågade tillåta sin hustru att sjelf uppamma sitt barn, vore förlorad: man skulle se i honom en mördare, som ville göra sig af med henne. Forsigtige män, J måsten åt hustreden uppoffra den faderliga kärleken; lycka, att på landet finnas qvinnor, mera återhållsamma än edra! Ännu större lycka, om den tid, som dessa derigenom vinna, ej är ämnad för andra än er!

Hustrurnas skyldighet är icke underkastad tvifvelsmål: men man är ännu ej ense, om det vore likgilltigt för barnen, att uppammas af dessas eller någon annans mjölk, då de så förakta denna pligt? Denna fråga, öfver hvilken läkarne äga domsrätten, anser jag afgjord efter qvinnornas önskan; och för min egen del, så tror jag väl det också vara bättre, att ett barn suger en sund ammas, än en förskämd moders bröst, om det skulle hafva något nytt ondt att frukta af samma blod, hvaraf det är bildadt.

Men bör denna fråga betraktas blott på den fysiska sidan, och behöfver ett barn mindre sin moders omsorg, än hennes bröst? — Andra kvinnor, ja! äfven djur kunna gifva det den mjölk hon vägrar: men en moders sorgfällighet kan icke ersättas. Den som i stället för sitt eget, uppammar en annans barn, är en oduglig *mor*; huru skulle hon då vara en god *amma*? Hon kunde blifva det, men långsamt, ty vanan måste förändra naturen; och ett barn, som är illa skött, skulle hundrade gånger hinna förgås, innan dess amma fattat en moders ömhet för det.

Utaf sjelfva denna fördel uppkommer en olägenhet, som ensam borde betaga hvarje känslfull kvinna modet att låta sitt barn uppammas af någon annan: det är den att dela modersrätten, eller snarare, att öfverlåta den åt en annan; att se sitt barn älska en annan kvinna, lika mycket och mer än henne; att känna, att den ömhet det hyser för sin egen mor, är en gunst; och att den, som det bär för sin fostermor, är en skyldighet: ty hvar jag funnit en moders omvårdnad, är jag icke der skyldig en sons tillgifvenhet?

Det sätt, hvarpå man botar denna olägenhet, är att ingilva barnen förakt för deras amma, i det man handterar henne som ett verkeligt tjenstehjon. Då hennes tjenst är slutad, borttager man barnet, eller förfäskedar man amman; och igenom ett elakt

bemötande afskräcker man henne ifrån att besöka sin fosterson. Efter några års förlopp ser han henne icke mer, känner han henne icke mer. Modren, som tror sig sätta sig i hennes ställe, och genom sin grymhet ersätta sin vårdslöshet, bedrar sig. J stället att utaf en känslolös fosterson, danä en öm son, vänjer hon honom vid otacksamhet; hon lär honom, att en dag förakta henne, som gaf honom lifvet, såsom henne, hvilken närt honom med sin mjölk.

Huru mycket skulle jag icke yrka denna sak, om det mindre nedslog sinnet, att beständigt nödgas förgäfvnes upprepa samma nyttiga lära? — Framgången härvid beror på flera omständigheter, än man tror. Om J viljen återföra hvar och en till dess första skyldigheter, så begynnen med mödrarna; J skolen förvånas öfver de förändringar, som J derigenom skolen åstadkomma. Allt härleder sig steg för steg ifrån detta första förderf: all moralisk ordning störes; naturen utsläcks i hvarje hjerta; den inre husliga ställningen tager ett mindre lifligt utseende; det rörande skådespelet af en tillväxande familj, intar icke mera männen, och aftvingar icke mera främlingen aktning; man vördar mindre en mor, hvars barn man icke ser; det gifves icke mer något hem för familjen; vanan stärker icke mer blodsbandet; det gifves icke mera hvarken fäder, eller mödrar, eller barn, eller bröder, eller systrar; alla känna de knappt hvarandra,

huru skulle då en inbördes kärlek råda ibland dem? Hyar och en tänker blott på sig sjelf. Då en dyster enslighet herrskar hemma, måste man väl söka glädjen annorstädes.

Men om mödrarna skulle värdigas sjelfva uppamma sina barn, så skulle sederne förbättras af sig sjelfva; naturens känslor skulle åter uppvakna i hvarje hjerta, och Staten åter befolkas; denna första omständighet, denna allena skulle återförena allt. Den husliga lefnadens retande behag, är det bästa motgift mot elaka seder. Barnens buller, som man anser förtretligt, skulle blifva angenämt; det gör fadren och modren mera nödvändiga, mera kära för hvarandra, och tillknyter fastare emellan dem äktenskapsbandet. Då familjen är munter och liflig, utgöra hushållsbekymren hustruns mest älskade syssla, och mannens ljufvaste tidsfördrif. Således skulle detta enda missbruk rättadt, snart åstadkomma en allmän förbättring, och naturen snart återtaga alla sina rättigheter. Mätte kvinnorna engång åter blifva mödrar, och snart skola äfven männen åter blifva fäder och makar.

Fåfänga resonsemanger! Sjelfva lednaden för verdens nöjen skulle aldrig leda till dessa. Kvinnorna hafva upphört att vara mödrar; de skola icke vara det mer; de vilja icke vara det mer. Om de ock skulle vilja, så kunde de det knappt: nu, då ett motsatt bruk herrskar, skulle hvar och en

hafva att strida mot alla de mödrars motsägelser, hvilka nalkas henne, sammansvurna emot ett exempel, som några icke gifvit, och hvilket andra icke vilja följa.

Det gifves likväl stundem ännu unga fruntimmer af en god naturel, hvilka, i detta mål vågande trotsa modets välde och sitt köns motskri, med en dygdig oförskräckthet uppfylla denna så ljusta skyldighet, som naturen ålägger dem. Måtte äfven andra öka dessas antal, lockade af det goda, som är ämnadt åt dem, hvilka helga denna pligt! I grund af slutsatser, som det enklaste resonnemang gifver, och af anmärkningar, som jag aldrig sett slå felt, vågar jag åt dessa värdiga mödrar lofva en stadig och grundelig tillgifvenhet å deras männers sida, en verkligt barnslig ömhet af deras barn, allmänhetens aktning och vördnad, lyckliga nedkomster utan farliga påföljder, en stadig och stark helsa, och ändtligen det nöje, att en dag se sina döttrar träda i deras fotspår, och höra sig nämnas såsom mönster för andras döttrar.

Ingen mor, intet barn. Emellan dem äro skyldigheterna ömsesidiga, och om de illa uppfyllas å den ena, så försummas de äfven på den andra sidan. Ett barn bör älska sin mor, innan det vet det vara en skyldighet. Om blodets röst icke stärkes genom vanan och omvårdnaden, qväfves den uti de första åren; och hjertat dör, så till sä-

gandes, innan det födes. Så stå vi, ända ifrån det första steget, utom naturen.

Man viker ifrån henne ännu på en motsatt väg, då, i stället för att vårdslösa en moders omsorger, en kvinna drifver dem ända till ytterlighet; då hon af sitt barn gör sin afgud; då hon öker och närar dess svaghet, för att hindra det att känna den; och då hon, i hopp att undandraga det naturens lagar, räddar det undan smärtande anstöter, utan att besinna, huru mycket hon för några olägenheter, ifrån hvilka hon bevarar det för ett ögnablick, i en framtid samlar olyckor och faror öfver dess hufvud, och hvilken barbarisk försigtighet det är, att förlänga barndomens svaghet under mandomens mödor. THETIS, säger fabeln, för att göra sin son osårbar, doppade honom i *Stygens* bölja. Denna allegori är skön och klar. — På ett helt annat sätt göra de grymma mödrar, om hvilka jag talar: derigenom att de sänka sina barn i veckligheten, bereda de dem till lidande, och öppna deras porer för sjukdomar af alla slag, hvilkas offer de vid en mogen ålder icke skola undgå att blifva.

Gifven akt på naturen, och följ den väg, som hon utstakar för er. Hon öfvar beständigt barnen, hon hårdar deras temperament genom alla slags prof, och hon lär dem i god tid hvad pläga och smärta betyda. Tänderna som tränga sig fram, gifva dem feber; hetsiga koliker förorsaka hos

dem konvulsioner; långa anfall af hosta
 qväfva dem; maskar plåga dem; öfvertlödi-
 ga vätskor förskämna deras blod; åtskilliga
 syror sätta den i jäsning, och förorsaka far-
 liga utbrott. Nästan hela den första åldern
 är sjukdom och fara: hälften af de barn,
 som födas, förgås innan ottonde året. Se-
 dan profven äro utståndna, har barnet vun-
 nit krafter; och så snart det kan betjena
 sig af lifvet, blir dess lifskraft mera stadgad.

Se der naturens föreskrift. Hvarföre-
 skolen J sätta er emot den? Sen J icke,
 att under det J tänken förbättra den, J stö-
 ren dess arbete, och hindren verkan af dess
 omsorger? Att göra det utvertes, som hon
 gör invertes, är enligt er tanke, att för-
 dubbla faran: tvertom, det är att afböja
 den, det är att försvaga den. Erfarenheten
 lär oss, att det dör ännu flera barn, som
 äro klemigt uppfostrade, än andra. Blott
 man icke öfverskrider måttet af deras kraf-
 ter, löper man mindre fara vid att använ-
 da, än att sköna dem. Vänjen dem derfö-
 re vid vidrigheter, som de en dag måste
 erfaras. Härden deras kropp emot årstider-
 nas, klimaternas och elementernas våldsam-
 heter; emot hunger, törst och besvärlighe-
 ter; doppen dem i *Stygens* bölja. Innan
 kroppen fått en bestämd vana, kan man u-
 tan fara gifva åt den en sådan, som man
 vill: men då den engång stadgat sin natur,
 blir hvarje förändring farlig. Ett barn kan
 fördraga de förändringar, som en man icke

Kunde utstå: den förras vecka och böjliga fibrer taga utan tvång det skick man gifver dem; men mannens, som äro mera härdade, förändra ej utan våld det skick, som de fått. Man kan derföre göra ett barn starkt, utan att blottställa dess lif och dess helsa; och voré ock någon fara dervid, så borde man ändå icke tveka. Faror äro oskiljaktiga ifrån det menckliga lifvet: kan man då göra bättre, än flytta dem till den period deraf, då de äro minst skadliga?

Ett barn blir mera dyrbart i den mån det tillväxer i ålder: värdet af dess person ökes utaf värdet af den omvårdnad, som det kostat; med förlusten af dess lif förenar sig hos det känslan af döden. Det är således förnämligast på framtiden, som man måste tänka, då man vakar öfver dess bevarande; det är emot ungdomens olyckor, som man måtse beväpna det, innan det blir utsatt för dem: ty om värdet af lifvet tilltar ända till den ålder, som gör det nyttigt, hvilken dårskap är det icke då, att skona barndomen för några plågor, för att råga dem på förnuftets ålder? Är det så en lärare undervisar?

Menniskans lott är i alla tider att lida. Äfven omsorgen för hennes bevarande är förenad med smärta. Lyckligt, att i sin barndom känna blott fysiska olyckor! olyckor, mycket mindre grymma, mycket mindre smärtsamma, än de andra, och hvilka mycket mera sällan än dessa, hos oss väcka

ledsnad för lifvet. Man mördar sig icke för giktens plågor; det är blott själens, som inge förtviflan. Vi beklaga barndomens öde; och det är vårt eget, som vi borde beklaga. Våra största olyckor härleda sig ifrån oss sjelfva.

Barnet födes skrikande, och dess första barndom bortflyter under tårar. Än skakar man, smeker man det; att ställa det tillfreds; än hotar man, slår man det, för att förmå det att tiga. Antingen göra vi efter barnets infall, eller fordra vi, att det skall göra efter våra: antingen underkasta vi oss dess nycker; eller tvinga vi det efter våra: det ges ingen medelväg, antingen måste det befalla, eller lyda. Således äro *mägt* och *träldom* de första begrepp, som hos barnet uppkomma. Innan det kan tala, befaller det redan; innan det äger förmågan att handla, lyder det; och understundom aggar man det, förän det kan känna sina fel, eller rättare, begå några. På detta sätt väcker man tidigt i dess unga hjerta passioner, dem man sedan tillräcknar naturen; och sedan man bemödat sig att göra det elakt, beklagar man sig öfver att finna det sådant.

Ett barn tillbringar på detta sätt sex eller sju år uti kvinnors händer, ett offer för deras och sina egna nycker: och sedan man lärt det ett och annat, der är, sedan man belastat dess minne med ord, som det icke kan förstå, eller med saker, som tjena

det till ingen ting; sedan man förqvåft naturen genom de passioner man uppväckt, öfverlemnar man denna på detta sätt tillskapade varelse i händerna på en läromästare, som fullbördar att utveckla dessa konstgjorda frön, hvilka han redan finner fullkomliga danade, och lär honom allt; utom att känna sig sjelf, utom att draga fördel af sig sjelf, utom att kunna lefva och göra sig lycklig. Ändtligen när detta barn, slaf och tyrän, fullt af lärdom och tomt på vett, lika svagt till kroppen som till själen, kastas ut i världen, och der visar sin afvighet, sitt högmöd och alla sina laster, väcks man att beklaga det menckliga eländet och förderfvet. Man bedrar sig: sådan är menniskan, danad af våra infäll; den naturen danar, är helt annan.

Viljen I då att ert barn skall bibehålla sin ursprungliga daning, så bevaren den ända ifrån det ögonblick, då det kommer till världen. Så snart det födes, tagen det uti er vård, och öfvergifven det icke, innan det blir menniska: eljest skolen I aldrig vinna er afsigt. Såsom modren är den sanna amman, så är fadren den sanna läraren. De böra vara ense om ordningen af deras förättningar, äfven så väl som om deras plan: ifrån den enas händer bör barnet gå uti den andras. Det skall bättre uppfostras af en far med förstånd, ehuru med inskränkta kunskaper, än af den skickligaste *läromästare*

i världen; ty nitet skall mer ersätta skickligheten, än skickligheten nitet.

Men göromålen, sysslorna, pligterna . . . . ack pligterna! utan tvifvel är en fars skyldighet den sista *)? Förundrom oss icke, att en man, hvars hustru vägrat att uppamma frukten af deras förening; vägrar åt uppfostra den. Det ges ingen mera förtjusande taffla, än den af en familj, men ett enda förfeladt drag vanställer alla de andra. Om modren har för svag helsa till att vara amma, så har fadren för mycket göromål, för att vara lärare. Barnen aflägsnade, kringspredda i pensioner, kloster och offentliga lärohus, skola flytta annorstädes kärleken till sina föräldrars hus, eller att bättre uttrycka det, skola de återföra dit vanan att icke fästa sig vid något. Bröder och sy-

- 8) Då man hos PLUTARK läser, att Censorn CATO, som styrde Rom med så mycken ära, sjelf uppfostrade sin son ända ifrån vaggan, och det med sådan omsorg, att han lemnade allt, för att vara närvarande, då amman, det är: modren, tvättade och lagade om honom; då man läser hos SVERONIUS, att AUGUSTUS, världens heriskare, som sjelf eröfrat och sjelf styrde den, lärde sjelf sina sonar söner skrifva, sifmma, samt vetenskapernas första grunder, och att han beständigt hade dem omkring sig; kan man ej afhålla sig att le åt den riddes små själar, hvilka roade sig med sådant lappri, och, utan tvifvel, hade för trångt snille, för att kunna omfatta vår tids stora mäns vigtiga göromål.

strar skola knappt känna hvarandra; då de alla högtidligtvis äro samlade; skola de vara gariska artiga sinsemellan; de skola umgås såsom främmande. Så snart det ej mera ges någon förtrollighet emellan släktingarna; så snart familjens sällsamhet icke mera utgör lifvets behag: måste man väl taga sin tillflykt till elaka seder, för att ersätta bristen. Hvilken människa är väl nog dum, att ej inse kedjan af allt detta?

En far, som föder och underhåller barn, uppfyller derigenom blott tredje delen af sin skyldighet. Han är skyldig människor åt sitt släkte, han är skyldig sammanhållningen samhälliga människor, och han är skyldig medborgare åt Staten. Hvarje man, som kan betala denna tredubbla skuld, och icke gör det, är brottslig, och kan hända, mera brottslig, om han betalt blott hälften deraf. Hvar och en, som icke kan uppfylla en faders skyldigheter, äger icke rätt att blifva det. Hvarken fattigdom, eller arbete, eller någon mänsklig hänsigt kunna frikalla honom ifrån att underhålla och sjelf uppföstra sina barn. Mina Läsare! J kunnen lita derpå. Jag förespar hvar och en, som äger hjerta; och som försummar så heliga skyldigheter, att han länge skall gjuta bittra tårar öfver sitt fel, och aldrig kunna tröstas deröfver.

Men hvad gör denna rika man, denna hufvudsak så öfverhopad af göromål; och, enligt sin tanke, tvungen at lemna sina

barn till spillo? — Han lönar en annan för att om dem halva den vård, som är honom själf till besvär. Fala själ! tror du dig för penningar gifva din son en annan far? Bedrag dig icke; det är icke engång en lärare, som du ger honom, det är en dreng. Han skall snart bilda honom till en dylik.

Man resonerar mycket om egenskaperna af en god guvernör. Den första, som jag af honom skulle fördrå, och endast denna förutsätter hos honom många andra, vore den att icke vara en sal människa. Det gifves så ädla yrken, att man ej kan idka dem för penningar, utan att visa sig dem ovärdig: sådant är en krigsmans; sådant är en lärares. Hvem skall då uppfostra mitt barn? Jag har redan sagt dig det, du själf. Jag kan det icke. Du kan det icke! . . . . Skaffa dig då en vän. Jag ser ej någon annan utväg.

En guvernör! o hvilken hög själ! . . . ! För att dana en människa, måste man själf i sanning vara antingen far, eller mer än människa. Se der den syssla j så sorglöst förtron åt lejda personer.

Ju mer man tänker härpå, desto flera nya svårigheter upptäcker man. Det vore nödvändigt, att en guvernör hade blifvit uppfostrad för sin elet; att domestikerna hade blifvit uppfostrade för deras herre; att alla de, som nalkas honom, hade fått de intryck, som de böra meddela honom: man borde, ifrån uppfostran till uppfostran, gå

tillbaka, jag vet icke hvart. Huru skall ett barn kunna väl uppfostras af den, som sjelf icke blifvit väl uppfostrad?

Denna sällsynta människa, är hon omöjlig att finna? Jag vet det icke. Ut i dessa förnedringens tider, hvem vet till hvilken höjd af dygd en menskligs själ ännu kan hinna? Men antagom, att detta vidunder är funnit. I det vi betrakta hvad han bör göra, skola vi finna hvad han bör vara. Hvad jag redan i förväg tror mig se, är att en far, som kände hela värdet af en god guvernör, skulle fatta det beslut att vara honom förutan; ty han skulle hafva mera bekymmer att förskaffa sig en sådan, än att sjelf blifva det. Vill han då skaffa sig en vän? Mätte han uppfostra sin son att vara det, så skall han ej behöfva söka honom annorstädes, och naturen har redan gjort hälften af arbetet.

En, som jag känner blott till rangen, har låtit föreslå mig att uppfostra sin son. Han har, utan tvifvel, gjort mig mycken heder; men långt ifrån att beklaga sig öfver mitt afslag, bör han vara nöjd med min försigtighet. Om jag hade emottagit hans anbud, och irrat i min metod; så hade det varit en misslyckad uppfostran; om jag hade lyckats, så hade det varit mycket värre; hans son skulle afsagt sig sin titel; han hade icke mer velat vara prins. Jag är för mycket öfvertygad om vigten af en lärares skyldighet, jag känner

för mycket min egen oskicklighet; för att någonsin emottaga en sådan beställning, den må tilljudas mig från hvilken hand som helst; och sjelfva vänskapens intresse vore för mig ett nytt motif till afslag. Jag tror, att få människor, sedan de läst denna bok, skola vara frestade att göra mig detta anbud, och jag ber dem, som kunde vara det, att spara sig en onyttig möda. Jag har fordom gjort ett tillräckligt försök med detta yrke, för att vara säker derom, att jag ej är skicklig dertill; och mina omständigheter skulle frikalla mig derifrån, om ock mina gåfvor gjorde mig dertill skicklig. Jag har trott mig vara skyldig denna offentliga förklaring åt dem, som ej tyckas skänka mig nog aktning, för att tro mig uppriktig och fast i mina beslut.

Ur stånd att uppfylla det nyttigaste arbete, skall jag åtminstone våga försöka det lättaste; efter så många andras exempel, skall jag ej lägga handen vid verket, utan vid pennan; och i stället att göra det som bör göras, skall jag bemöda mig att säga det.

Jag vet, att vid sådana företagen som detta, en auktor, som alltid finner sig väl i systemer, dem han är frikallad ifrån att sätta i verket, utan möda ger många regler, som äro ganska vackra, men omöjliga att följas; och att äfven det görliga, som han säger, i brist af omständlig be-

skrifning och tjenliga exempel, blir utan nytta, då han icke visat tillämpningen deraf.

Jag har derföre tagit det parti, att gifva mig en inbillad elef; att hos mig förut-sätta den ålder, den helsa, de kunskaper, och alla de gåfvor, som äro tjenliga för att arbeta på hans uppfostran; att ifrån det ögonblick, då han födes, leda honom ända till den stund, då han en fulldanad man, ej mer skall behöfva någon annan ledsagare än sig sjelf. Denna metod anser jag nyttig att förhindra en auktor, som misstror sig sjelf, att förirra sig i synvillor; ty då han skiljer sig vid denna allmänna praktiken, behöfver han blott försäka sin egen uppå sin elef: han skall då snart märka, eller skall läsaren märka för honom, om han följer barndomens framsteg och den gång, som är naturlig för det menckliga hjertat.

Se der hvad jag vinnlagt mig om att göra vid alla de svårigheter, som framställt sig. För att icke onödigtvis förstora boken, har jag nöjt mig med att taga de principer för afgjorda, hvilkas sanning hvar och en borde känna. Men hvad som angår de reglor, som kunde behöfva bevis, så har jag tillämpat dem alla på min EMIL, eller på andra exempel, och uti ganska omständliga och vidsträckta beskrifningar har jag visat, huru det som jag fastställde, kunde sättas i verkställighet: sådan är åtminstone den plan jag föresatt mig att följa; det tillhör läsaren att dömma, om jag lyckats.

Häraf kommer det, att jag i början talt föga om EMIL, emedan mina första maximer uti uppfostran, ehuru stridiga med dem som äro antagna, äro af sådan tydlighet, att det är svårt för någon förnuftig människa, att neka dem sitt bifall. Men i den mån jag framskrider, är min elev, som blifvit annorlunda handledd än edra, icke mera ett vanligt barn; han måste hafva en egen särskilt lefnadsordning. Då framträder han oftare på Teatern, och emot de sista tiderna förlorar jag honom icke mera ett ögonblick ur ögnasigtet, ända till dess, hvad helst han må säga derom, han ej mera har det minsta behof af mig.

Jag talar här ej om en god guvernörs egenskaper, jag förutsätter dem, och jag förutsätter mig sjelf utrustad med alla dessa egenskaper. Då man läser detta verk, skall man se, huru frikostig jag är emot mig sjelf.

Jag skall endast tvertemot den allmänna meningen anmärka, att en guvernör för ett barn bör vara ung, och så ung, som en vis man kan vara. Jag ville att han sjelf vore ett barn, om det vore möjligt, att han kunde blifva sin elevs kamrat, och vinna hans förtroende derigenom, att han delade hans nöjen. Det gifves icke nog samband emellan barndomen och den mogna åldern, för att en grundlig tillgifvenhet på detta afstånd någonsin kunde danas. Barnen smickra

väl ibland gubbarne, men de älska dem aldrig.

Man önskar sig en guvernör, som redan förut uppfostrat barn. Detta är för mycket; samma man kan uppfostra blott en gång: om det behöfdes två för att lyckas, med hvad rätt företoge man då den första uppfostran?

Med större erfarenhet skulle man väl förstå saken bättre, men kunde ej verkställa den mer. Hvar och en, som engång uppfyllt denna plats nog väl, för att känna alla dess besvärligheter, önskar icke att åter insättas der, och om han illa beklädt sitt kall första gången, vore det ett elakt förbud i anseende till den andra.

Det är en stor åtskillnad, jag medger det, att följa en yngling i fyra, eller att leda honom i tjugu fem års tid. Jag gifven en guvernör åt eder son, som redan är danad; men jag, jag vill att han skall hafva en sådan, innan han är född. Eder man kan efter hvarje fem års förlopp ombyta elef; min skall aldrig hafva mer än en. Jag göra skillnad emellan en Lärare och en Guvernör: en annan dårskap. Skiljen i då äfven en Lärjunge från en Elef? Det gifves blott en vettenskap, som man bör lära barn; det är den om en människas skyldigheter. Denna vettenskap är blott en, och oaktadt allt hvad XENOFON sagt om Persernas uppfostran, kan den icke delas. För öfrigt, kallar jag läraren i denna vettenskap hellre

Guvernör än Informator; emedan det för honom mindre är fråga om att undervisa, än att leda. Han bör ej gifva reglor, han bör ge anledning att finna dem.

Om man med så mycken sorgfällighet måste välja Guvernör, så är det väl äfven honom tillåtit att välja sin elev, i synnerhet då det är fråga om att framställa ett mönster. Detta val kan angå hvarken snillet eller karakteren hos ett barn, som man icke känner förr än vid arbetets slut, och hvilket man antar, innan det blifvit födt. Om jag kunde välja, toge jag ett med blott vanligt vett, sådant som jag förutsätter min elev. Man behöfver uppfostra blott vanliga människor; dessas uppfostran bör ensam tjena till mönster för deras likars. De andra fostra sig sjelfva, man gör hur man vill.

Äfven orten äger inflytande på människornas odling; de äro ej allt hvad de kunna vara, annorstädes än under de tempererade luftstrecken. Uti de ytterliga klimaterna är olägenheten märklig. Människan är ej, såsom ett träd, planterad på en ort, för att alltid der kvarblifva; och den som från endera ändan af världen reser till den andra, måste färdas en dubbelt så lång väg som den, hvilken i afsigt att hinna samma mål, reser ifrån en ort som är belägen midt emellan dem.

Äfven om en invånare af en ort, som njuter ett tempererad luftstreck, genomvandrar de tvenne ytterliga klimaterna, det

ena efter det andra, är hans fördel ögon-skenlig: ty, om han ock förändras lika mycket som den, hvilken reser ifrån det ena af de tvenne ytterliga klimaterna till det andra, så aflägsnar han sig likväl hälften mindre ifrån sin naturliga beskaffenhet. En Fransman lefver uti *Guinea* och uti *Lapp-land*; men en Neger skulle ej på samma sätt lefva uti *Torneå*, eller en Samoied uti *Benin*. Det tyckes ännu, som vore hjer-nans organisation mindre fullkomlig i de tvenne ytterliga luftstrecken. Hvarken Ne-grenerne eller Lapparne äga Europèernas för-stånd. Vill jag då, att min elet må kunna bebo hvarje luftstreck på jorden, så bör jag taga honom i en tempererad zon, i *Frankrike*, till exempel, hellre än annor-städes.

J Norden förtära människorna mycket på en ofruktbar jordmån; men uti de Södra länderna förtära de litet på en fruktbarande. Deraf härrör en ny skillnad, som gör de förra arbetsamma, och de sednare djupsinni-ga. Samhället visar oss på en och samma ort afbilden af dessa skillnader emellan de fattiga och rika. De förra bebo den ofrukt-bara jordmånen, och de sednare det frukt-bärande landet.

Den fattige behöfver ej uppfostran; den uppfostran, som egnar hans omständig-heter, göres nödvändigt af dem, och kan icke vara annan: tvertemot, är den uppfo-stran, som den rike får af sin belägenhet,

den som minst passar så väl för honom sjelf, som för samhället. Dessutom bör den naturliga uppfostran göra en människa skicklig att lefva i alla det menckliga lifvets omständigheter: hvarföre det är mindre förnuftigt att uppfostra en fattig för att vara rik, än en rik för att vara fattig; ty i proportion af antalet af de menniskor, som lefva uti begge dessa tillstånd, gifvas det flera ruinerade, än sådana som ifrån fattigdom bragt sig opp. Väljom då en rik: vi skola då åtminstone vara säkre om att hafva gjort en människa mer, ty den fattige kan blifva människa af sig sjelf.

Af samma orsak skall jag ej heller vara missnöjd dermed, att EMIL må äga börd. Det blir ändå alltid ett offer, ryckt undan fördomen.

EMIL är fader- och moderlös. Han behöfver inga föräldrar. Bunden af deras pligter, träder jag äfven i deras rättigheter. Han måste hedra sina föräldrar, men lyda blott mig. Detta är mitt första, eller snarare mitt enda villkor.

Härtill måste jag tillägga ett annat, som är blott en följd af det förra, att man aldrig emot vår vilja måtte skilja oss ifrån hvarandra. Detta beting är väsendtligt, och jag önskade äfven, att eleven och guvernören skulle betrakta hvarandra sasom alldeles oskiljaktiga, och att deras lefnadsöden allrid måtte vara emellan dem ett gemensamt föremål. Så snart de föreställa sig sin

skiljsmässan uti framtiden; så snart de förese det ögonblick som skall göra dem främmande för hvarandra, äro de det redan: hvardera gör sin lilla plan för sig sjelf; och begge, sysselsatte med den tid, då de ej mer skola vara tillsammans, äro det nu emot sin vilja. Lärjungen anser läraren blott såsom ungdomens plågoris; läraren anser lärjungen blott såsom en tung börda, som han är otålig att blifva fri: begge längta efter det ögonblick, som skall skilja dem ifrån hvarandra; och emedan det aldrig gifves någon verklig tillgifvenhet emellan dem, måste den ena hafva alltför liten vaksamhet, och den andra alltför liten läraktighet.

Men då de betrakta hvarandra såsom bestämda att tillbringa sina dagar tillsammans, är det af vigt för dem att göra sig älskade af hvarandra, och just härigenom blifva de det. Eleven rodnar ej öfver att i sin barndom följa en vän, som han måste äga då han blir fullvuxen; guvernören är mån om den omvårdnad, af hvilken han skall skörda frukten; och hvarje förtjenst, som han ger åt sin elev, är ett kapital, som han sätter på ränta för sina gamla dagar.

Denna öfverenskommelse, slutad i förväg, förutsätter en lycklig nedkomst, och ett barn, som är väl bildadt, starkt och sundt. En far äger intet val, och bör ej gifva någon företrädet i den familj, som Gud gifvit honom: alla hans barn äro med lika rätt hans barn; han är dem alla skyldig

samma ömhet och samma omvårdnad. Antingen de äro krymplingar eller ej, antingen de äro svaga eller starka, så är hvare och ett af dem ett honom anförtrodt gods, för hvilket han är skyldig räkenskap åt den, ur hvilkens hand han fått det; och äktenskapet är ett fördrag, slutadt så väl med naturen, som emellan makarne.

Men hvar och en, som åtager sig en skyldighet, den naturen ej ålagt honom, bör förut förse sig med medel att uppfylla den; ty annars gör han sig ansvarig ätven för det, som han ej kunnat göra. Den som åtager sig en svag och sjuklig elef, förbyter sin syssla såsom guvernör till en sjukvaktares; derigenom att han vårdar ett onyttigt lif, förspiller han den tid, som han ämnat att öka dess värde; han blottställer sig för det, att en dag af en i tårar badande mor höra förebräelser för en sons död, hvilken han länge för henne bevarat.

Jag skulle icke åtaga mig ett barn, som vore sjukligt, och hvars våtskor vore förskämda, om det ock kunde uppnå åttatvå års ålder. Jag önskar ej mig en elef, alltid onyttig för sig sjelf och för andra, hvilken endast sysselsätter sig med att bevara sitt lif, och hvars kropp skadar själens uppfostran. Hvad gjorde jag annat, då jag fåfängt på honom slösade min omvårdnad, än fördubblade samhällets förlust, och beröfvade det tvenne menniskor i stället för en? Mätte en aman, i mitt ställe, besvåra sig

med denna sjukling; jag santtycker dertill, och jag gillar hans kärleksverk; men jag, för min del, äger ej denna skicklighet: jag kan icke lära den att lefva, som blott tänker på att förhindra sig att dö.

Kroppen måste äga styrka för att lyda själen: en god tjenare måste vara stark. Jag vet att ömäteligheten väcker passionerna; den försvagar äfven kroppen uti längden; kroppens spåkande och fasta åstadkomma öfta samma verkan genom en motsatt orsak. Ju svagare kroppen är, desto mer befaller den; ju starkare den är, desto mera lyder den. Alla sinnliga passioner herrska uti vekliga kroppar; de uppretas af dem så mycket mera, som de mindre kunna tillfredsställa dem.

En svag kropp försvagar själen. Der- af härleder sig Läkarekonstens värde, en konst, mera skadlig för människorna, än alla de sjukdomar den påstår sig bota. För min del vet jag ej, för hvilka sjukdomar Läkarne bota oss; men det vet jag, att de gifva oss många, som äro skadliga: örklöshet, klenmodighet, lättrogenhet och fruktan för döden: om de bota kroppen, så döda de modet. Hvertill tjenar det, att de komma lik att gå? Det är människor vi behöfva, och sådana ser man ej gå ur deras händer.

Läkarekonsten är i mod hos oss; hon bör vara det. Hon är ett tidsfördrif för ledigt och sysslolöst folk, som utan att veta, huru de skola förniöta sin tid, använda den

till att sköta sin balsa. Hade de varit olyckliga nog att födas odödliga, så vore de de eländigaste bland varelser. Ett lif, som de aldrig skulle frukta att förlora, ägde för dem intet värde. Detta slags folk behöfver läkare; som fiota dem för att smickra dem; och hvilka hvarje dag gifva dem det enda nöje, som de kunna smaka, nemligen det att ej vara döda.

Min afsigt är ej, att här vidlöftigt tala om Läkarekonstens onyttighet: mitt ändamål är blott, att betrakta henne på den moraliska sidan. Likväl kan jag ej afhålla mig ifrån att anmärka, att människorna i afseende på dess bruk göra lika sofismer, som vid sanningens undersökande. De förmoda alltid, att man botar en sjuk, då man vårdar honom, och att man finner en sanning, då man söker den: de se icke, att en lycklig kur, som en läkare gör, uppväges af hundrade sjukas död; hvilka han mördar; och att mot nyttan af en upptäckt sanning, bör komma i räkning den skada, som åstadkommes af de villfarelser, som i det samma insmyga sig. Den vettenskap som lär, och den Läkarekonst som botar, äro utan tvivel ganska goda; nten den vettenskap som bedrar, och den Läkarekonst som mördar, äro ganska elaka. Lär oss då att skilja dem. Det är deruti som knuten ligger: om vi visste att vara okunniga om sanningen, så skulle vi aldrig bedragas af lögnen; om vi visste att ej vilja bota oss emot

naturen, så skulle vi aldrig dö genom en läkares hand. Återhållsamhet i Begge dessa afseenden vore förnuftig; man vunné ögonskenligen vid att underkasta sig den. Jag nekar således ej, att Läkarekonsten kan vara nyttig för några människor, men jag säger, att den är skadlig för människoslägtet.

Man skall säga mig, såsom man öppnolligen gör, att felet är Läkarnes, men att sjellva konsten är ofelbar. Vålan! måtte den då komma utan läkare: ty så länge de äro förenade, skall man hafva hundrade gånger mer att frukta af läkarens villfarelser, än att hoppas af konstens hjälp.

Denna falska konst, mera gjord för själens än för kroppens plågor, är ej mera nyttig för de förra, än för de sednare: den läker oss mindre för våra sjukdomar, än den inger oss fruktan för dem. Den aflägsnar mindre döden, än den låter oss i förtid känna den; den förtär lifvet, i stället för att förlänga det: och om den också skulle förlänga det, så vore det likväl till slägtets skada; emedan den rövvar oss ifrån samhället genom de omsorger den ålägger oss, och ifrån våra skyldigheter genom den förskräckelse den ingifver oss. Det är känndomen af farorna, som väcker fruktan för dem: den som trodde sig ej kunna såras, skulle icke frukta för något. Med sin omsorg att beväpna AKILLES emot faran, betager poeten honom förtjensten af hjelte-

modet: hvarje annan i hans ställe hade varit en AKILLES för samtliga pris.

Viljen i finna människor med ett verkligt mod? söken dem på de ställen, hvar-
 est inga läkare finnas, hvar-est man är o-
 kunnig om sjukdomarnes följder, och hvar-
 est man föga tänker på döden. Naturligt-
 vis bär människan ständaktigt sina plågor,
 och dör i lugn. Det är läkarna med deras
 ordinationer, filosoferne med deras föreskrif-
 ter, och prästerne med deras förmaningar,
 som förfega hennes hjerta, och frantaga hen-
 ne modet att dö.

Må man således gifva mig en elef, som
 icke behöfver alla dessa människor, eller
 ock vägrar jag att emottaga honom. Jag
 vill icke, att andra må bortskämmta mitt ar-
 bete: ensam vill jag uppfostra honom; eller
 ock ej blanda mig deri. Den vise LOCKE,
 som hade tillbragt en del af sin lefnad att
 lära medicin, yrkar häftigt att ej bestorma
 ett barn med medikamenter; vare sig af för-
 sigtighet; eller för små krämpor. Jag skall
 gå ännu längre, och jag förklarar, att så-
 som jag aldrig för min egen räknig kallar
 någon läkare; skall jag icke heller någon-
 sin kalla någon för EMIL'S; med mindre
 hans lif är i en ögonskenlig fara; ty då
 kunde han icke göra honom värre än att
 döda honom.

Jag vet väl att läkaren ej skall under-
 låta att draga nytta af detta uppskof. Om
 barnet dör; så har man kallat honom för

sent; om det tillfrisknar, så är det han som räddat det. Må så vara! må läkaren segra; men framför allt, må han ej tillkallas förr än i yttersta nödfall.

Kan barnet icke bota sig, må det lära att vara sjukt; denna konst ersätter den andra, och lyckas ofta mycket bättre; det är naturens konst. Då ett djur är sjukt, dider det i tysthet, och håller sig stillt; men finner man väl djuren mera sjukliga än människorna? Huru många människor hafva ej blifvit mördade af otålighet, fruktan, oro, och framför allt af medikamenter, hvilka deras sjukdom skulle skönat, och endast tiden botat! Man skall säga mig, att djuren, som lefva på ett med naturen mera enligt sätt, böra vara mindre underkastade sjukdomar, än vi. Nå väl! detta lefnads-sätt är just det, som jag vill lära min elef; han bör då deraf draga samma nytta.

Den enda nyttiga del af läkarekonsten är den om dieten. Men också den är mindre en vetenskap, än en dygd. Måttelighet och arbete äro de tvänne sanna läkarne för människan: arbetet stärker hennes matlust, och måtteligheten förhindrar henne att missbruka den.

För att veta hvilken diet är den nyttigaste för lifvet och helsan, bör man blott känna den, hvilken de folkslag iakttaga, som må bäst, äro starkast och lefva längst. Om man genom allmänna anmärkningar finner, att bruket af läkarekonsten icke gifver

åt människorna en stadigare helse eller ett längre lif; så är denna konst just därför skadlig; att den icke är nyttig; emedan den till ren förlust upptager tid; människor och ting. Den tid; som man använder att bevara sitt lif; måste ej allenast afräknas såsom förlorad för njutningen deraf; utan ock, såsom använd att plåga oss, anses för mindre än intet; för en negativ kvantitet; och för att göra en billig kalkyl, måste man afdraga lika mycket från den tid; som oss återstår. En människa som lefver tie år utan läkare; lefver mera för sig själf och för andra, än den som lefver trettie år ett offer för dem. Som jag försökt beggedera, tror jag mig äga större rättighet än någon annan; att draga en slutsats deraf.

Se der mina skäl, hvarföre jag vill hafva en stark och sund elef; och mina grundsatser för att bibehålla honom sådan. Jag skall ej uppehålla mig med att vidlöftigt bevisa nyttan af handarbeten och kroppsöfningar; för att stärka temperamentet och helsen; det är sådant som ingen bestrider: till den klass af människor, som hafva den mesta kroppsöfning; och som uthärda de största mödor samt det tungaste arbete; höra nästan alla de exempel vi hafva på en ganska lång lifstid?). Jag skall icke heller in-

9) Se här ett exempel, hemtadt ur Engelska papper, som jag ej kan afhålla mig ifrån att an-

gå uti någon vidlöftig detalj om den sorgfällighet jag vill använda i anseende till detta enda föremål. Man skall se, att den så nödvändigt ingår i min praktik, att så snart man fått den anden deraf, man ej behöfver vidare förklaring.

Med lifvet taga behöfven sin början. Den nyssfödde behöfver en amma. Om mödren samtycker att uppfylla sin skyldighet, må göra. Man skall då gifva henne skrifteliga underrättelser: ty denna fördel har sin motvigt, och håller guvernören något aflägsnad ifrån eleven. Men det är troförsä, emedan det ger så mycken anledning till betraktelser rörande mitt ämne.

”En man, vid namn PATRICE ONEIL, född år 1647, har år 1760 gift sig för sjunde gången. Han tjente vid dragoonerna i det sjutonde året af CARL II regering, och vid åttio skilliga corpser ända till år 1740, då han fick sitt afsked. Han har bivistat alla Konung WILHELM's och Hertigens af Marlboroughs fälttåg. Denne man har aldrig druckit annat än svagdricka, han har alltid födt sig af vegetabilien, och ätit kött blott vid några gästebud, som han gett åt sin familj. Hans vana har alltid varit att uppstiga och lägga sig med solen, med mindre hans skyldigheter icke hindrat honom derifrån. Han är för det närvarande i sitt hundraåttjettonde år, hör väl, har god helsa, och går utan kapp. Oaktadt sin höga ålder är han icke ett ögonblick sysslolös, och alla söndagar går han till kyrkan, åtföljd af sina barn, barnabarn, och barnabarns barn.”

ligt, att barnets fördel och aktningen för den, åt hvilken hon vill anförtro en så dyrbar skatt, skola göra modren uppmärksam på lärarens underrättelser; och allt det hon vill göra, är man säker om, att hon skall göra bättre än någon annan. Om vi behöfva en främmande amma, börjom då med att göra ett godt val af henne.

Ett af de rikas eländen är att i allt blifva bedragne. Om de dömma illa om människor, bör man väl undra deröfver? Det är rikedomarna, som förderfva dem; och till en rättvis vedergällning, äro de de förste, som känna bristen af det enda medel, som är dem bekant. Allt är illa gjordt hos dem, undantagande hvad de sjelfva göra, och de göra nästan aldrig något. Är det fråga om att söka en amma, så låter man en Ackuschör välja henne. Hvad händer deraf? att den bästa är alltid den, som bäst har betalt honom. Jag skall således ej rådfråga någon Ackuschör om en sådan för EMIL; jag skall sjelf göra mig den mödan att välja henne. Jag skall kanske icke resonnera deröfver så värtaligt, som en Kirurg; men säkert skall jag vara mera pålitlig, och mitt nit skall bedraga mig mindre, än hans girighet.

Detta val är icke en så stor hemlighet; reglorna dertill äro bekanta: men jag vet icke, om man ej borde vara något mera uppmärksam på mjölkens ålder, så väl som på dess beskaffenhet. Den färska mjölken

är helt och hållit vattenaktig; den bör nästan vara öppnande, för att afföra quarlevorna af den orenlighet (*meconium*), som tjocknat i ett nyssfödt barns inelfvor. Småningom får mjölken mera täthet, och ger en mera stadig föda åt barnet, som blifvit starkare för att smälta mjölken. Det är säkert icke utan afsigt, som naturen hos honorna af hvarje släkte förändrar mjölkens beskaffenhet efter den diendes ålder.

Ett nyssfödt barn fordrade således en nyligen förlöst amma. Detta har sin svårighet, jag vet det: men så snart man går ifrån naturens ordning, så har allting sina svårigheter, om man vill göra väl. Den enda beqvämliga utväg är att göra illa; det är ock den man väljer.

Det skulle fordras en amma, lika sund till hjertat, som till kroppen: oordentligheten i hennes passioner kan lika så väl som den i hennes vätskor, förskämma hennes mjölk; än mer, att betrakta denna sak blott på fysiska sidan, vore att se den endast till hälften. Mjölken kan vara god, och amman elak; en god karakter är lika nödvändig, som ett godt temperament. Om man tager en lastfull amma, så påstår jag ej, att barnet skall åsamka sig hennes laster, men jag säger, att det skall lida deraf. Är hon ej tillika med mjölken skyldig barnet en ömvardnad, som fordrar nit, tålmod, ömhet, snygghet? — Om hon är snål och o-mättlig, så skall hon snart hafva förskämt

sin mjölk; om hon är vårdslös eller argt sint, hvad skall det då blifva af det arma kräket, som, öfverlemnadt i hennes våld, hvarken kan försvara eller beklaga sig? — Aldrig, i hvad väg som helst, äro de onde gode till något godt.

Valet af amma är af så mycket större vigt, som barnet ej bör hafva någon annan Guvernans än henne, äfven som det icke bör hafva någon annan lärare än sin Guvernör. Detta bruk herrskade hos de gamle, som mindre resonnerade, men voro mera visa än vi. Ammorna, sedan de uppammat barn af deras kön, öfvergäfvo dem icke mera. Se der orsaken, hvarföre i deras Teaterpjäser de flesta förtrogna äro amnor. Det är omöjligt, att ett barn, som efterhand går genom så många särskilta händer, någonsin kan blifva väl uppfostradt. Vid hvarje ombyte gör det hemliga jemförelser, hvilka alltid syfta på att förminska dess aktning för dem, som hafva uppsigt öfver det, och följaktligen äfven deras myndighet. Om det engång kommer att tänka, att det gifves fullvuxna menniskor, som ej hafva mera förstånd än barn, så är allt det anseende, som åldern medför, förloradt, och uppfostran är förfelad. Ett barn bör icke känna andra förmän än sin far och sin mor, eller i brist på dem, sin amma och sin guvernör: till och med är redan en af dessa tvenne för mycket; men denna delning är oundviklig, och allt hvad man kan göra för

att afhjelpa det, är att de personer af begge könen, som vårda barnet, så väl måtte komma öfverens hvad det angår, att de båda för det utgöra blott en enda person.

Amman bör lefva något mera beqvämt, och njuta en något mera närande föda, men helt och hållit bör hon ej förändra lefnads-sätt; ty en hastig och fullkomlig förändring, äfven ifrån ondt till bättre, är alltid farlig för helsan; och emedan hennes vanliga diet gifvit eller bibehållit hennes helse och goda komplexion, hvartill tjenar det då, att låta henne förändra den?

Landtqvinnor äta mindre kött och mera växter än Stadsfruntimmer; denna vegetabiliska diet synes mera gagnande, än skadlig för dem och deras barn. Då de hafva stadsbarn att uppammas, ger man dem kokad mat, i den öfvertygelse, att supmat och köttssoppa gifva dem en bättre näringssaft och mera mjölk. Jag är alldeles icke af denna tanke, och jag har erfarenheten för mig, hvilken lär oss att barn, på detta sätt uppfödda, äro mera underkastade kolik och maskar, än andra.

Detta är alldeles icke underligt, emedan det animaliska ämnet i förruttnelsen vimlar af maskar, hvilket ej händer det vegetabiliska. Mjölken, ehuru väl tillredd i djurets kropp, är ett vegetabiliskt ämne¹⁰⁾;

10) Qvinnorna äta bröd, frukter och mjölkmat: hyndor och kattar äta dem äfven; också varg-

dess upplösning bevisar det; den förändras lätteligen till syra, och långt ifrån att lämna något spår af flygtigt alkali, såsom de animaliska ämnen göra, gifver den, såsom växterna, ett väsendtligt neutralsalt.

Mjölken hos de djur, som föda sig af växter, är mera len och helsosam, än hos dem som nära sig af kött. Tillredd af ett ämne, likartadt med dess eget, bibehåller den derföre bättre sin natur, och är mindre underkastad förruttelse. Om man betraktar myckenheten, så vet hvar och en, att mjölkaktiga frukter gifva mera blod, än köttföda; de böra således äfven gifva mera mjölk. Jag kan icke tro, att ett barn, som man ej afvande förmycket tidigt, eller som man ej skulle afvänja med annat än vegetabilisk föda, och hvars amma äfven skulle lefva blott af vegetabilier, någonsin blefve utsatt för maskar.

Det kan väl hända, att vegetabilisk föda gifver en mjölk, som snarare surnar; men jag anser för ingen del den surnade mjölken för en ohelsosam näring: hela folkslag, som icke hafva någon annan, befinna sig ganska väl deraf, och hela denna anstalt med läkemedel, som förtaga skärpa och sy-

innorna beta. Se der källan till vegetabiliska safter för deras mjölk; det återstår att undersöka de slägters mjölk, som alldeles icke kunna föda sig af annat än kött, om det gifves sådana; hvarpå jag tviflar.

ra (*absorbentia*), synes mig ett rent charlataneri. Det gifves temperament, för hvilka mjölk icke är tjenlig, och intet absorberande medel kan då göra den draglig för dem; andra deremot kunna fördraga den utan dessa medel. Man fruktar för sur och lupen mjölk; det är en dårskap, emedan man vet, att mjölken alltid ystar sig i magen. Det är på detta sätt, som den blifver en nog stadig föda för barnen och djurens ungar: om den ej ystade sig, skulle den blott afföras, utan att nära dem ¹¹). Förgäfves skall man på tusende sätt uppspäda mjölken, och nyttja tusende absorberande medel: hvar och en som äter mjölk, smälter ost; detta är utan undantag. Magen är så väl inrättad för att ysta mjölken, att maghinnan af kalfvar nyttjas till löpe.

Jag tror således, att man, i stället för att förändra ammornas vanliga föda, behöfver blott gifva dem en mera ymnig, och bättre vald i sitt slag. Icke sjelfva födoämnen vid den magra dieten äro hettande: utan det är kryddorna, som göra dem oheliosamma. Förbättrén ordningen i edert kök; låten hvarken bryna eller steka; låten hvarken smöret, saltet eller mjölken gå genom

- 11) Eburu väl de safter, som nära oss, må vara flytande, böra de dock vara utpressade af en fast föda. En arbetskarl, som lefde blott af soppa, skulle ganska snart aftyna. Mycket bättre skulle han uppehålla sig med mjölk, emedan den ystar sig.

elden; låten edra grönsaker, kokade i vatten, ej förr kryddas, än de alldeles varma bäras på bordet; de skola då, långt ifrån att upphetta amman, förse henne med mjölk i ymnighet och af den bästa beskaffenhet^{1 2}). Vore det väl möjligt, att en animalisk diet skulle vara den bästa för amman, då den vegetabiliska är erkänd såsom den bästa för barnet? Häruti vore en motsägelse.

Det är förnämligast uti lifvets första år, som luften verkar uppå barnens kroppsbekaffenhet. I en fin och len hud tränger den igenom alla porer, verkar starkt på dessa växande kroppar, och lemnar hos dem intryck, som ej någonsin utplånas. Jag vore därför icke af den tanke, att man borde draga en bondhustru ur sin by, för att i staden innesluta henne i en kammare, och låta barnet uppammas hemma. Jag vill hellre, att barnet skall andas den friska luften på landet, än amman den osunda uti staden. Det skall taga sin nya mors stånd, bo uti hennes landtlika hus, och det skall åtföljas dit af sin Guvernör. Läsaren påminner sig väl, att denne Guvernör icke är en besoldad man; han är fadrens vän. Men, skall man säga mig, då denna vän icke finnes;

- 12) De som vidlöftigare vilja undersöka fördelarna och olägenheterna af den Pytagoriska dieten, kunna rådfråga de afhandlingar, som Doktorerne Cocchi och Bianchi hafs motståndare, skrivit öfver detta vigtiga ämne.

då denna flyttning icke är lätt; då intet af det, hvartill j råden, är görligt, hvad skall man då göra i stället? . . . Jag har redan sagt eder det; det som j gören: man behöfver icke råd dertill.

Menniskorna äro ej ämnade att lefva sammanpackade uti vimlande hopar, utan kringspridda på jorden, den de böra odla. Ju mer de samlas ihop, ju mera förderfvas de. Kroppens bräckligheter ej mindre än själens brister äro en ofelbar verkan af detta för mycket talrika sammanlopp. Menniskan är af alla djur den, som minst kan lefva i hopar. Menniskor sammanpackade såsom får, skulle ganska snart omkomma. Menniskans andedrägt är dödlig för hennes likar: detta är ej mindre sant i egentlig, än i förblommerad mening.

Städerna äro människoslägtets afgrund. Efter några generationer omkomma eller yanartas slägterna; man måste förnya dem, och det är alltid landet, som bidrager till detta förnyande. Skicken derföre edra barn att, så till sägandes, förnya sig sjelfva, och att återtaga midt på landtjälten den styrka, som man förlorar uti den osunda luften på ställen, som äro för mycket befolkade. Hafvande qvinnor, som äro på landet, hata att återkomma till staden för att der förlösas; de borde göra alldeles tvertom; de framför allt, som sjelfva vilja uppamma sina barn. De skulle hafva mindre att sakna, än de tro; och uti ett för människan

mera naturligt hemvist, skulle de nöjen, som äro fästade vid naturpligterna, snart betaga dem smaken för dem, som ej hafva sammanhang dermed.

Strax efter nedkomsten tvättar man barnet med något ljumt vatten, hvarmed man vanligen blandar vin. Denna tilläggning af vin anser jag föga nödvändig. Såsom naturen icke frambringa något jäst, är det ej troligt, att bruket af en konstgjord vätska vore nödvändig för de varelsers lif, dem hon alstrar.

För samma orsak är denna försigtighet att uppljumma vattnet icke så alldeles nödvändig; och i sjelfva verket tvätta många folkslag de nyssfödda barnen uti floder eller i hafvet, utan vidare omsvep: men våra barn, redan före födseln försvagade genom föräldrarnes veklighet, föra med sig till verlden ett redan förskämdt temperament, hvilket man ej strax får utsätta för de prof, som böra återställa det. Det är blott småningom, som man kan återföra dem till deras ursprungliga styrka. Begynnen derföre först med att följa bruket, och aflägsnen Eder derifrån blott småningom. Tvätten ofta barnen; deras osnygghet visar nödvändigheten deraf: då man blott aftorkar dem, slitas de sönder. Men i den mån de få mera styrka, bören j småningom minska vattnets ljumhet, till dess j ändteligen både sommar och vinter kunnen tvätta dem uti kallt, ja! till och med iskallt vatten. Men

såsom denna minskning, för att ej blottstålla barnet, bör ske långsamt, småningom och omärkbart, kan man betjena sig af Termometer för att noga afmätta den.

Detta engång antagna bruk att bada bör ej mer afbrytas, och det är af vigt, att hela listiden igenom bibehålla det. Jag betraktar det icke allenast i hänseende till snygghet och verkelig helsa, utan äfven såsom ett helsosamt försigtighetsmått, för att göra fibrernas sammanväpnad mera böjlig, och för att vänja dem att, utan bemödande och utan fara, tåla olika grader af värma och köld. Derföre ville jag, att man under växandet småningom vände sig att bada, ibland uti varmt vatten till den största grad af värma som kan tålas, och ofta uti kallt vatten till alla möjliga grader. Då man således vant sig att tåla vattnets särskilda temperaturer, hvilket, såsom varande ett flytande ämne af mera täthet, rör oss uti flera punkter och verkar på oss mera, så blir man nästan känslolös för luftens förändringar.

Tillåten icke att barnet i samma ögonblick, då det första gången andas befriadt ifrån den trängsel, hvori det innan födseln var, åter sättes i ett ännu trängre tillstånd. Inga barnmössor, inga band, ingen linda; blott fladdrande och vida slöjor, som lemna alla dess lemmar uti frihet, och hvarken äro nog tunga för att hindra dess rörelser, eller nog varma att förhindra det att känna

luftens intryck¹³). Ställen det i en stor och väl uppstoppad vägga¹⁴), hvar det efter behag och utan fara kan röra sig. Då det begynner att få mera styrka, så låten det kråla uti rummet; låten det utveckla och utsträcka sina små lemmar, och i skolen se dem dagligen tilltaga i krafter. Jemfören det med ett barn af samma ålder, som mycket blifvit lindadt, och i skolen förundra er öfver atskillnaden emellan deras framsteg¹⁵).

13) Man förqvåfver barnen i släderna, derigenom att man håller dem för mycket innesångda och klädda. De som öfver dem hafva uppsigt, känna ännu icke, att den kalla luften, långt ifrån att göra dem något ondt, stärker dem; och att den varma luften försvagar dem, ger dem feber och mördar dem.

14) Jag säger *vägga*, för att nyttja ett brukligt ord, i brist på ett annat; ty atnars är jag öfvertygad derom, att det aldrig är nödigt att vägga barn, och att detta bruk ofta är dem skadligt.

15) "De gamle Peruvianerne lemnade armarna fria för barnen uti en ganska vid linda; då de togo dem derur, satte de dem i frihet uti ett hål, gjordt uti jorden och omgifvet af linnekläder, hvori de nedsänkte dem ända till halfva kroppen; på detta sätt hade de armarna fria, och kunde efter behag, utan att falla och utan att sara sig, röra hufvudet och böja kroppen: så snart de kunde taga ett steg, visade man dem bröstet på något afstånd, för att locka dem att gå. De små Negtérne äro ibland uti en mycket mera besvärlig ställning, för att de, med sina knän

Man bör vänta sig stora motsägelser å ammornas sida, åt hvilka ett väl bastadt barn förorsakar mindre besvär; än det hvar öfver man ständigt måste vaka. Dessutom blir ock dess osnygghet mera synbar i en öppen klädnad; man måste rengöra det öf-tare. Ändtligen är vanan ett skäl, som man i vissa länder aldrig kan vederlägga så, att folk af alla stånd kunna finna sig dervid.

Resonntieren aldrig med ammorna. Be-fallen, sen efter sjelfve, och sparen ingen-ting för att lätta verkställandet af hvad j föreskrifvit dem. — Hvarföre skullen j icke

”och sina fötter omfatta de modrens ena höft,
 ”och de omkrama den så väl, att de kunna
 ”hålla sig fast, utan bistånd af modrens ar-
 ”mar; de fästa sig vid bröstet med sina hän-
 ”der; de suga det stadigt, utan att störas el-
 ”ler falla, oakadt modrens åtskilliga rörelser,
 ”hvilken derunder arbetar på vanligt sätt.
 ”Dessa barn begynna att gå ifrån den andra
 ”månaden, eller snarare att krypa på händer
 ”och fötter, och denna öfning gifver dem se-
 ”dermera den lätthet, att de i denna ställning
 ”springa nästan lika så snällt, som om de
 ”stode på sina fötter.” *Hist. Nat. T. IV.,*
 in-12, pag. 192. Till dessa exempel hade
 Hr. BUFFON kunnat tillägga, att det orimliga
 och barbariska bruket af linda dageligen alta-
 ger i *England*. Se äfven LOUBERE'S Resa till
Siam, BEAU'S Resa till *Kanada*, o. s. v. Jag
 skulle uppfylla tjuge sidor med citationer, om
 jag behöfde med exempel beattyrka min sats.
 Se Not. 7. af denna del.

delas deras omsorg? Vid den vanliga skötseln, hvarvid man har afseende blott på det fysiska, endast barnet lefver och icke aftynar, är det öfriga af ingen vigt: men vid denna uppfostran som begynnes med lifvet, är barnet då det födes, redan lärjunge, icke Guvernörens, utan naturens. Guvernören gör ej annat, än studerar under denna första lärarinna, och förhindrar att dess omsorg icke mötarbetas. Han vakar öfver det barnet, han ger akt på det, han följer det; han är någån aktsam på första glimten af dess svaga förstånd, såsom Musulmännen vid annalkandet af första qvarteret, passa på ögonblicket af månens uppgång.

Vi födas skicklige att lära, men okunnige, ovetande. Själén, fångslad ibland ofullkomliga och halfbildade organer, äger ej ens känslan af sin egen varelse. Ett nysstodt barns rörelser och skrik äro alldeles mekaniska verkningar, utan vett och vilja.

Lätom oss antaga, att ett barn vid sin födelse skulle hafva kroppställningen och styrkan af en fullväxt man, att det utginge, så till sägandes, helt beväpnadt ur sin moders sköte; såsom PALLAS utgick ur JUPITERS hjerna; så skulle detta fullväxta barn vara ett fullkomligt iån; en automat, ett örörligt och nästan känslolöst beläte. Han skulle se intet, höra intet, känna ingen; han skulle icke veta att vända sina ögon emot det, som han behöfde se. Han skulle

icke allenast ej märka något föremål utom sig, han skulle icke engång hänföra något sådant till den sinnesörgan, som komme honom att blifva det varse; färgerna vore ej uti hans ögon, ljudet icke i hans öron, de kroppar han skulle vidföra, vore icke vid hans egen, han skulle ej engång veta, att han sjelf har någon kropp: känslan i hans händer skulle yttra sig blott i hans hjerna; alla hans sensationer skulle förenas i en enda punkt; han vore till blott i sitt allmänna *sensorium*, han skulle äga blott en föreställning, nemligen den af sitt *Jag*, till hvilken han skulle hänföra alla sina sensationer, och detta begrepp, eller snarare denna känsla, vore det enda, som han skulle äga mer än ett vanligt barn.

Denia i ett ögonblick bildade man skulle icke heller kunna uppreša sig på sina fötter, han skulle behöfva nycken tid för att lära hålla sig i jenvigt; kanske skulle han icke engång försöka det, och J skulle se denna stora och starka kropp ligga qvar på stället såsom en sten, eller kräla och släpa sig fram såsom en hundvalp.

Han skulle erfara smärtan af behofven, titan att känna dessa, och utan att inse något medel till deras tillfredsställande. Det gifves ingen omedelbarlig kommunikation emellan ryggen samt armarne och benens muskler, hvilken skulle förmå honom, vore han än omgifven af födoämnen, att göra ett steg för att närma sig till dem, eller ut-

sträcka handen för att fatta uti dem; och såsom hans kropp hade nått sin fullkomliga växt, och alla hans lemmar vore alldeles utvecklade, och som han, i följe deraf, hvarken skulle hafva den oro eller de rörelser, som barnen ständigt äga, så kunde han dö af hunger, innan han rört sig för att söka något till sitt underhåll. Om man än aldrig så litet betraktat våra kunskapers ordning och framsteg, kan man ej neka, att människan i sitt ursprungliga naturtillstånd af okunnighet och dumhet, var nästan sådan, innan hon lärt något af erfarenheten eller sina likar.

Man känner således, eller man kan känna den första punkten, hvarifrån hvar och en af oss går ut för att hinna förståndets vanliga höjd; men hvem är det, som känner den andra ändan? Hvar och en framskrider mer eller mindre, efter sitt snille, sin smak, sina behof, sina talanger, sitt nit, och de tillfällen han har att arbeta deruppå. Jag känner ännu icke någon filosof, som varit nog djerf att säga: se der det mål, dit människan kan hinna, och hvilket hon ej förmår öfverskrida. Vi känna icke hvad vår natur tillåter oss att blifva; ingen af oss har mätt det afstånd, som kan gifvas emellan en människa och en annan. Hvilken är den låga själ, som denna tanke aldrig uppeldade, och som icke någon gång i sin stoltighet säger åt sig sjelf: huru mycket har jag icke redan framskridit på denna bane! huru

mycket kan jag icke ännu framskrida! hvarföre skulle min like gå längre än jag?

Jag upprepar det: människans uppfostran begynnes vid hennes födelse; innan hon talar, innan hon förstår, lär hon sig redan. Erfarenheten förekommer lexorna: i det ögonblick då hon känner sin amma, har hon redan lärt mycket. Man skulle förvånas öfver den råaste människas kunskaper; om man skulle följa hennes framsteg ifrån det ögonblick då hon föddes, ända till det, dit hon hunnit. Om man skulle dela all mänsklig kunskap i tvenne delar, den ena gemensam för alla människor, den andra tillhörande blott de lärda, så vore denna sednare ganska liten i jämförelse med den förra; men vi besinna alldeles icke de allmänna kunskaperna; emedan de vinnas utan att man tänker derpå och äfven innan förnuftets ålder, emedan kunskapen bemärks blott genom dess olikheter, och emedan de gemensamma storheterna, på samma sätt som i algebraiska equationer, räknas för intet.

Äfven djuren lära mycket. De hafva sinnen; de måste lära att göra bruk af dem: de hafva behof, de måste lära att sörja för dem; de måste lära att äta, gå, flyga. De fyrfotade, som ända ifrån deras födelse kunna hålla sig på sina fötter, kunna likväl icke strax gå; man ser på deras första steg, att de äro blott osäkra försök: kanariefåglar, som sluppit ur sina burar, kunna ej flyga, emedan de aldrig flugit. För

Varer, begåfvade med lif och känsla, är allt undervisning. Om växterna ägde en framskridande rörelse, så borde de äga sinnen och förskaffa sig kunskaper; annars skulle släkten snart gå ut.

De första sensationerna hos barn äro blott affektiva, och utmärka endast deras eget tillstånd; de känna blott nöje och smärta. Då de hvarken kunna flytta sig eller fatta uti något, behöfva de en lång tid för att småningom bilda sig egentliga föreställningar, hvilka visa dem de föremål, som äro utom dem; men under det dessa föremål utsträcka sig, och aflägsna sig, så till sägandes, ifrån deras ögon; samt för dem antaga dimensioner och skapnader; så återkomma de affektiva sensationerna, och begynna att underkasta dem vanans välde; man ser deras ögon öpphörigen vända sig emot ljuset, och om det kommer från sidan, oförmärkt taga denna direktiön; så att man bör vara sorgfällig om att ställa deras ansigte mot dagen; på det de ej måtte blifva vindögde, eller begynna se i kors. De böra äfven i god tid vänjas vid mörker; ty annars gråta och skrika de, så snart de befinna sig deri. Om födan och sömnen alltför noga afmätas, blir det en nödvändighet att alltid njuta dem efter samma mellantider, och snart födes begäret efter dem ej mer af behof, utan af vana; eller snarare, tillägger vanan ett nytt behof till naturens: se der hvad man bör förekomma.

Den enda vana, som man bör låta ett barn taga, är att icke förvärfva sig någon; man bör icke bära det mera på den ena, än på den andra armen, icke vänja det att hellre framrätta den ena, än den andra handen, och oftare betjena sig af den, eller att vilja äta, sofva, röra sig på samma timmar, och att icke kunna vara allena hvarken dag eller natt. Bereden i god tid dess frihets regering medelst bruket af dess krafter, i det i lemnen åt dess kropp sin naturliga färdighet, och sättet det i stånd att alltid vara herre öfver sig sjelft, och att i allt följa sin vilja, så snart det får någon sådan.

Så snart ett barn börjar att åtskilja föremålen, så är det angeläget att göra urval af dem, som man låter det se. Enligt naturen intressera alla nya föremål människan. Hon känner sig så svag, att hon fruktar allt, hvaremed hon är obekant: vanan att se nya föremål, utan att af dem betagas, förstör denna fruktan. Barn, uppfostrade i snygga hus, hvarest man ej tal spinnlar, frukta för dem, och denna fruktan åtföljer dem ofta ännu sedan de äro fullväxta. Jag har aldrig ibland bönder sett hvarken karlar, qvinnor eller barn frukta för spinnlar.

Hvarföre skulle ett barns uppfostran då icke begynna innan det talar och innan det förstår, emedan blotta valet af de föremål som man visar det, kan göra det försagdt eller modigt? Jag vill att man skall vänja det att se omvexlande föremål, fula,

vämjelige och underliga djur, men småningom och på afstånd, ända till dess det blir vandt dervid, och ändteligen, då det ser dem handteras af andra, lär sig sjelf handtera dem. Om det i sin barndom utan fruktan sett grodor, ormar, kräftor, skall det fullväxt, utan skräck se hvilket djur som helst. Det ges inga förskräckliga föremål för den, som dageligen ser dem.

Alla barn äro rädda för masker. Jag begynner med att visa åt EMIL en af ett vackert utseende. Deruppå sätter någon i hans närvara denna mask för sitt ansigte; jag börjar skratta, alla de närvarande skratta, och barnet skrattar såsom de andra. Småningom vänjer jag honom vid mindre behagliga masker, och ändteligen vid fasliga skapnader. Om jag försigtigt framskridit steg för steg, skall han, långt ifrån att förskräckas vid den sista masken, skratta deråt såsom åt den första. Derefter fruktat jag icke mer, att man skall skrämna honom med masker.

Då den lilla ASTYANAX, vid ANDROMAKE'S och HEKTOR'S afsked, förskräckt af den fjäderbuske, som fladdrar på hans faders hjälm, ej igenkänner honom, kastar sig skrikaande i sin ammas sköte, och afvingar sin moder ett smålöje blandadt med tårar; hvad skall man då göra för att skingra denna fruktan? Just det som HEKTOR gör; sätta hjelmen på gälfvet, och sedan smeka barnet. Vid ett lugnare ögonblick skulle

man ej låta det bero dervid: man skulle närma sig till hjälmen, leka med fjädrarne, låta barnet handtera dem; ändteligen skulle amman fatta uti hjälmen, och leende sätta den på sitt eget hufvud; om eljest en kvinnas hand vågade vidröra HEKTOR'S vapen.

Är det fråga om att vänja EMIL vid knallen af ett eldgevär, så afbränner jag först ett fängkrut på en pistol. Denna hastiga och flygtiga låga, detta slags blixtnöjer honom; jag förnyar samma sak med mera krut: efter hand lägger jag i pistolen en liten laddning utan stopp, och sedan en större: ändteligen vänjer jag honom vid bösesmällar, vid kanonskott och vid de förskräckeligaste salfvor.

Jag har anmärkt, att barn sällan frukta för åskan, med mindre knallen är förskräcklig och i sjelfva verket sårar hörselorganen: annars hafva de denna fruktan, sedan de fått veta, att åskan ibland sårar och dödar. Då förståndet begynner förskräcka dem, så lagen att vanan åter inger dem mod. Derigenom att man långsamt och försigtigt går fram steg för steg, gör man så väl den fullvuxna som barnet oförskräckta vid allt.

Vid lifvets början, då minnet och inbillningskraften ännu äro overksamma, är barnet ej uppmärksamt på annat, än det som för ögonblicket verkar på dess sinnen. Emedan sinnenas intryck äro de första ämnen för dess kunskaper, så bör man för-

skaffa det dem uti en tjenlig ordning, för att derigenom bereda dess minne att en dag i samma ordning bibringa dem till dess förstånd: men såsom det är uppmärksamt blott uppå sina sensationer, är det i början tillräckligt att tydligen visa det samband, som är emellan dessa sensationer och de föremål, af hvilka de förorsakas. Det vill vidröra allt, handtera allt; sätten er icke emot denna otålighet: den förskaffar det en ganska nödvändig kunskap. Det är på detta sätt, som det lär sig att känna kroppars värma, köld, hårdhet, mjukhet, tyngd och lätthet, att dömma om deras storlek, deras skapnad och alla deras märkbara egenskaper, derigenom att det ser, vidrör¹⁶⁾, hör, och i synnerhet derigenom, att det jemför synen med känseln, att det med ögat värderar den känsla, som de skulle förorsaka dess fingrar.

Det är blott genom rörelsen som vi märka, att det gifves ting, hvilka ej äro vi sjelfva; och det är blott genom vår egen rörelse, som vi få begrepp om utsträckning. Derföre att barnet ej äger detta begrepp, utsträcker det utan åtskillnad sin hand för att fatta i ett föremål, som rör det

- 16) Lukten är af alla sinnen det, som sednast utvecklar sig hos barnen; ända till två eller tre års ålder tyckas de hvarken äga känsla för god eller elak lukt; de hafva i detta afseende den likgiltighet, eller snarare den känslolöshet, som man märker hos flera djur.

omedelbarligen, eller ett som är hundra steg ifrån det. Detta bemödande, som det gör, ansen J för ett maktbud, för en befallning, som det ger åt föremålet att närma sig, eller åt er att bära det i dess händer; det är intetdera; det kommer blott deraf, att de samma föremål, som det i början såg i sin hjerna och sedan vid sina ögon, nu synas vara så nära, att det med sina armar kan räcka till dem, och det föreställer sig ingen annan utsträckning, än den som det kan hinna till. Varen då sorgfällige om, att ofta föra det omkring, att flytta det ifrån ett ställe till ett annat, och att låta det märka ställets förändring, för att lära det dömma om afstånd. Då det begynner känna detta, måste man förändra metod, och bära det ej som det vill, utan som Ni vill; ty så snart det ej mera förleds af sina sinnen, får dess bemödande en annan orsak: denna förändring är märkvärdig, och fordrar förklaring.

Smärtan af behof uttryckes genom tecken, då en annans bistånd är nödvänligt för att afhjelpa dem. Deraf härleda sig barnens skrik. De gråta mycket: det bör så vara. Emedan alla deras sensationer äro känslor, njuta de dem i tysthet, då de äro angenäma; då de äro smärtsamma, uttrycka de dem uppå sitt språk och begära lisa. Derföre kunna de nästan icke, så länge de äro vakna, förblifva uti ett liknöjdt till-

stånd; antingen sofva de, eller äro de betagne af en känsla.

Alla våra språk äro konstens verk. Man har länge efterforskat, om det gifves något naturligt och gemensamt språk för alla människor: utan tvifvel gifves det ett sådant; och det är det som barnen tala, innan de kunna tala. Detta språk är ej artikuleradt, men det är accentueradt, ljudande och begripligt. Bruket af våra språk har kommit oss att försumma det ända till den höjd, att vi glömt det alldeles. Låtom oss studera barnen, och snart skola vi åter lära det af dem. Ammorna äro våra lärarinnor i detta språk, de förstå allt hvad deras fosterbarn säga, de svara dem, de hafva med dem ganska sammanhängande samtal; och ehuru de uttala ord, äro dessa ord fullkomligen onyttiga; det är icke ordens mening, som barnen förstå, utan det tonfall som åtföljer dem.

Med röstens språk förenar sig åtbördens, som ej är mindre eftertryckligt. Den yttrar sig hos barnen, icke i deras svaga händer, utan i deras ansigten. Det är undransvärdt, huru mycken expression dessa obildade ansigten redan äga: deras drag förändras hvarje ögonblick med en obegriplig hastighet. I sen der småöjet, begäret, fruktan födas och försvinna med blixstens snabbhet; vid hvarje gång skullen I tro er se ett annat ansigte. Säkert äro musklerna på deras ansigten mera rörliga, än på våra.

Deremot säga deras matta ögon nästan ingen ting. Sådana böra deras tecken vara i en ålder, då man har blott kroppsliga behof; de sinnliga känslornas uttryck ligger i minner, tankesättenas i blickar.

Såsom människans första tillstånd är elände och svaghet, så är hennes första röst klagan och gråt. Barnet känner sina behof och kan ej tillfredsställa dem: genom sitt skrik anropar det andra om bistånd; om det hungrar eller törstar, så gråter det; om det fryser eller har för varmt, så gråter det; om det behöfver rörelse och man håller det stilla, gråter det; om det vill sofva och man oroar det, gråter det. Ju mindre dess ställning är i dess egen magt, desto oftare fordrar det att den skall förändras. Det har blott ett språk, emedan det, så till sägandes, har blott ett slags olust: som det äger ofullkomliga organer, så kan det ej åtskilja deras olika intryck; allt slags ondt ger det blott en känsla af smärta.

Af dessa tårar, som man skulle anse så föga värdiga någon uppmärksamhet, uppkommer människans första förhållanden till allt hvad henne omgifver: här smides den första länken af denna långa kedja, som utgör samhällsordningen.

Då barnet gråter, lider det och har något behof, som det icke kan tillfredsställa; man undersöker, man efterforskar detta behof, man finner, man afhjelper det. Då man ej kan finna eller då man ej kan till-

fredsställa det, fortfara tårarne, och man besväras deraf; man smickrar barnet för att nedtysta det, man vaggar det, och för att insöfva det, sjunger man för det: om det envisas, blir man otålig och hotar det; oförnuftiga ammor slå det ock ibland. Se der en sällsam undervisning vid inträdet i lifvet!

Jag skall aldrig glömma en af dessa besvärliga gråtare, som jag på detta sätt såg slagen af sin amma. Han teg på ögonblicket, och jag trodde honom skrämde. Jag sade för mig sjelf: detta skall blifva en slafvisk själ, af hvilken man skall erhålla intet, utan genom stränghet. Jag bedrog mig; den olycklige qväfdes af vrede, han hade förlorat andedrägten, och jag såg honom blifva blå. Ett ögonblick derefter uppgaf han häftiga skrik; alla tecken till den förtrytelse, det raseri, den förtviflan, som tillhåra denna ålder, voro i hans ljud. Jag fruktade, att han skulle dö af denna häftiga skakning. Om jag öck skulle tviflat derpå, att känslan af rätt och orätt vore medfödd i människans hjerta, så hade detta exempel ensamt öfvertygat mig derom. Jag är säker deruppå, iatt en glödande brändy som af en händelse fallit på handen af detta barn, hade för det varit mindre smärtsamt, än detta nog lindriga slag, men som gafs i den tydliga afsigt att förolämpa det. Iogsa.

Detta anlag hos barnen till häftighet, förtrutethet, vrede, fordrar en utomordentlig varsamhet. BOERHAAVE tror, iatt deras

Sjukdomar till större delen höra till den konvulsiviska klassen, ty då hufvudet i proportion är större, och nervsystemet hos dem är mera utsträckt, än hos de fullvuxna, så äro nerverne mera i stånd att emottaga retning. Aflägsnen ifrån dem med största sorgfällighet de domestiker, som förärga, teta och förfreta dem; de äro för dem hundrade gånger mera skadliga, mera vådliga, än luftens och årstidernas våldsamerheter. Så länge barnen flöta motstånd blott i ting; men ej i viljor, skola de hvarken blifva uppstudsiga eller argsinta; och bättre bibehålla sig vid helsa. Detta är en af de orsaker, hvarföre nienighetens barn, som äga mera frihet och mera sjelfständighet, i allmänhet äro mindre svaga, mindre ömtåliga, mera starka än de, hvilka man påstår sig bättre uppfostra derigenom, att man ständigt motsäger dem: men man måste alltid besinna, att det är en stor åtskillnad emellan att *lyda* dem och icke *alltid motsäga* dem.

Barnens första tårar äro böner: om man ej gifver akt på dem, blifva de snart befallningar; de begynna med att låta hjälpa sig, och sluta med att låta tjena sig. Deras egen svaghets, ifrån hvilken känslan af deras beroende i början härleder sig, alstrar på detta sätt sedermera begreppet om välde och herrskande; men som detta begrepp mindre uppväcket genom deras behof, än genom våra tjänster, så begynna de moraliska verkningarne att här visa sig,

Hvilkas omedelbara orsak ej ligger i naturen; och man ser redan, hvarlöre det är angeläget att ända ifrån denna första ålder urskilja den hemliga afsigt, som åtbörden eller skriket innebär.

Då ett barn med ifver utsträcker handen utan att säga något; tror det sig räcka till föremålet, emedan det ej urskiljer dess afstånd; det far vilse: men då det under klagan och skri utsträcker sin hand; då be drager det sig icke mer på afståndet; det befaller föremålet att närma sig, eller er att hämta det. I förra händelsen, bären det långsamt och med små steg till föremålet: i den sednare, låtsen ej engång höra det; ju mer det skriker, ju mindre bören j höra det. Det är angeläget att i god tid vänja det att ej befalla, hvarken människor, ty det är icke deras herre; eller ting; ty de förstå det icke. Således; när ett barn åstundar något; som det ser och som man vill gifva åt det, är det bättre att bära barnet till föremålet, än at bringa föremålet till barnet: det drager af denna praktik en slutsats, som tillhör dess ålder, och det gifves intet annat sätt att bibringa den.

Abböten *de* ST. PIERRE kallade människorna stora barn; man kunde å andra sidan kalla barnen små människor. Dessa satser äga sin sanning såsom tankepråk; såsom principer behöfva de förklarng: men då HOBBS kallade den elake ett starkt barn, yttrade han en fullkomlig motsägelse. All

Öndska hänleder sig från svagheter; barnet är ondt blott derföre att det är svagt; gören det starkt; så skall det vara godt: den som kunde allt; skulle aldrig göra illa. Af alla den allsmåktiga Gudomens egenskaper är godheten den, utan hvilken man minst kan föreställa sig henne. Alla folkslag, som erkänt tvenne principer, hafva alltid ansett den onda såsom underlägsen den goda, hvarförutan de skulle gjort en orimlig supposition. Se i det följande den Savoyiska Prestens trosbekännelse.

Förnuftet allena lär oss att känna det goda och det onda. Samvetet, som hos oss väcker kärlek till det ena och hat till det andra, ehuru oberoende af förnuftet, kan således ej utveckla sig utan detta. Innan förnuftets ålder göra vi det goda och det onda utan att känna det; och det gifves ingen moralitet i våra gerningar; ehuru väl den ibland gifves i känslan af andras gerningar, som hafva förhållande till oss. Ett barn vill bringa i oordning allt hvad det ser, det sönderslår, det krössar allt hvad det kan komma åt, det fattar i sin hand en fågel, som det skulle fatta en sten; och förqvälver den utan att veta hvad det gör.

Hvarföre det? Genast skall filosofien söka orsaken dertill i naturliga laster: i människans högmod, herrskningsanda, egenkärlek, öndska; känslan af dess svagheter, kunde den tillägga, väcker hos barnet begär att utöfva gerningar som fordra styrka,

och att öfvertyga sig sjelf om sin egen makt. Men skåden denna svage och bräcklige gubbe, genom det mänskliga lifvets cirkel återförd till barndomens svaghet; han förblir ej allenast sjelf orörlig och stilla, han vill öck att allt skall vara det omkring honom; den minsta förändring stör och oröar honom; han ville se ett allmänt lugn råda. Hur skulle samma oförmögenhet, förenad med samma passioner, kunna frambringa så olika verkningar i dessa tvenne åldrar, om den ursprungliga orsaken ej vore förändrad? Och hvar kan man söka denna åtskillnad i orsakerna, om ej i dessa tvenne individers fysiska tillstånd? Verksamhetsprincipen, som är gemensam för begge, utvecklas hos den ena och utsläcket hos den andra; den ena dans och den andra förstöres; den ena sträfvar åt lifvet och den andra åt döden. Den vanmäktiga verksamheten koncentreras i gubbens hjerta; uti barnets är den öfverflödande och vidgar sig utåt; det känner hos sig, så till sägandes, nog lif för att upplifva allt det som omgälfver det. Antingen det gör eller förgör, stor sak! det är nog, att det förändrar tingens tillstånd, och hvarje förändring är en handling. Om det således tyckes hafva mera böjelse att förstöra, så är det icke af ondska; det är derföre, att den handling som bildar, alltid är långsam, och att den som förstör, för sin hastighets skull bättre öfverensstämmer med dess liflighet.

Då naturens Upphofsman ger åt barnen denna verksamhetsprincip, är han äfven sorgfällig om, att den måtte vara föga skadlig, derigenom att han lemnar dem föga styrka dervid. Men så snart de kunna betrakta det folk som omgifver dem, såsom verktyg, hvilka de efter behag kunna använda, betjena de sig af dem för att följa sina lustar och ersätta bristen af sin egen svaghet. Se der huru de blifva besvärliga; tyranner, befallande, onda, oregerliga; en utveckling, som ej härrör af en naturlig böjelse att herrska, men som alstrar den; ty det behöfs icke en lång erfarenhet för att känna, huru angenämt det är att verka genom andras händer, och att behöfva blott röra tungan, för att sätta hela veriden i rörelse.

I det man blir större, vinner man krafter, blir mindre otålig, mindre ostyrig, och innesluter sig mera inom sig sjelf. Själens och kroppen sätta sig, så till sägandes, uti jemvigt, och naturen fordrar ej mer annan rörelse, än den som är till vårt bestånd nödvändig. Men begäret att herrska utsläcket icke med det behof, som väckte det; våldet upplifvar och smickrar egenkärleken; och vanan ger den styrka: så följer inbillningen uppå behofvet; så taga fördomarne och meningarna sina första rötter.

Då vi engång känna principen, se vi tydligen den punkt, hvarest man lemnar na-

turens väg: låtom oss se hvad man bör göra för att bibehålla sig der.

Långt ifrån att äga öfverflödiga, hafva barnen icke ens tillräckliga krafter till allt det, som naturen fordrar af dem: man måste derföre låta dem betjena sig af alla de krafter som hon gifvit åt dem, och hvilka de icke kunna missbruka. Första maximen.

Man måste hjälpa dem, och uppfylla det som dem felas, vare sig i förstånd eller i styrka, hvad alla fysiska behof angår. Andra maximen.

Vid det bistånd, som man gifver dem, bör man inskränka sig endast inom det verkliga nyttiga, utan att bevilja något utan skäl åt deras fantasi och begär; ty fantasien skall icke plåga dem, då man ej låtit den uppkomma, emedan den icke ligger i naturen. Tredje maximen.

Man måste sorgfälligt studera deras språk och deras tecken, på det man uti en ålder, då de ej kunna förstå sig, måtte i deras begär kunna urskilja det, som omedelbarligen kommer af naturen, och det som härleder sig af opinionen. Fjerde maximen.

Meningen af dessa regler är, att gifva barnen mera verkelig frihet och mindre valde, att låta dem sjelfva göra mera och fordra mindre af andra. På detta sätt vanda i god tid att inskränka sina begär efter sina krafter, skola de föga känna förlusten af det, som icke står i deras makt.

Se der således en ny och ganska vigtig örsak att lemna barnens kroppar och lemmar fullkomligen fria, med den enda försigtighet, att aflägsna dem ifrån faran att falla, och att afhålla ifrån deras händer allt det som kan sära dem.

Ofelbart skall ett barn, hvars kropp och armar äro fria, gråta mindre än ett, som är inveckladt i en linda. Det, som icke känner andra än fysiska behof, gråter blott då det lider, och detta är en ganska stor fördel; ty då vet man på gifven punkt, när det behöfver hjälp, och man bör ej dröja ett ögonblick att bispringa det, om det är möjligt. Men kunnen J icke trösta det, så varen obekymrade, utan att genom smek vilja nedtysta det; edra ömhetsbetygelser skola ej bota dess kolik: emedlertid skall det ihågkomma hvad det bör göra för att blifva smickradt; och om det engång förstår, att efter sin vilja sysselsätta er med sig, då är det redan er herre, och då är allt förloradt.

Mindre hindrade uti sina rörelser, skola barnen mindre gråta; mindre besvärad af deras gråt, skall man mindre bekymra sig om att nedtysta dem; hotade och smickrade mera sällan; skola de vara mindre rädda eller mindre envisa, och bättre förblifva uti sitt naturliga tillstånd. Det är mindre derigenom, att man låter barnen gråta, än derigenom, att man bemödar sig att nedtysta dem, som man ådrager dem bräck, och jag

har erfärit, att de mest vårdslösade barn äro långt mindre utsatta derföre, än de andra. Jag är likväl långt ifrån den tanke, att man skall vårdslösa dem; tvertom är det angeläget, att förekomma deras behof, innan deras skrik ger dem tillkänna. Men lika så litet vill jag ock, att den ömsorg, som man om dem har, skall vara illa förstörd. Hvarföre skulle de änse för ett fel att gråta, då de se att deras tårar kunna uträtta så mycket? Underrättade om det värde man sätter på deras tystnad, skola de väl taga sig till vara, att slösa dermed. De sätta slutligen ett sådant på den, att den ej mer kan betalas; och det är då, som de genom för mycket gråtande utan framgång, möda sig, utmatta sig, förstöra sig.

Då ett barn, som hvarken är bundet eller sjukt, och hvilket man ej låter något fela, länge gråter, sker det blott af vana och envishet. Dess tårar äro icke naturens, utan ammans verk, hvilken, då hon ej vet uthärda olägenheten deraf, förökar den, utan att besinna, det hon derigenom, att hon nedtystar barnet i dag, retar det att i morgon gråta mera.

Det enda medlet att bota eller förekomma denna vana, är att ej fästa någon uppmärksamhet dervid. Ingen gör sig gärna någon onyttig möda, icke engång barnen. De äro envisa uti sina försök; men om jag en större ståndaktighet, än deras envishet är, så afskräckas de och återförsö-

ka det icke mera. Det är på detta sätt, som man spar dem tårar, och som man vänjer dem att utgjuta dessa blott då smärtan tvingar dem dertill.

För öfrigt, då de gråta af nycker eller envishet, gifves ett säkert medel till att förhindra dem att fortfara, uti att vända deras uppmärksamhet på något angenämt och rörande föremål, som kommer dem att glömma, det de ville gråta. De flesta ammor känna förträffeligen denna konst, och försigtigt brukad är den ganska nyttig; men det är af yttersta vigt, att barnet icke må blifva varse den afsigt, som man har att förströ det, och att det måtte roa sig utan att tro, att man tänker på det; men häruti äro alla ammor oskickliga.

Man afvänjer alla barn för tidigt. Tiden, då de böra afvänjas, tillkännagifves genom tändernas utbrott, och detta utbrott är vanligen smärtande och plågsamt. Af en mekanisk instinkt för barnet då ofta till munnen allt hvad det håller uti, för att tugga derpå. Man tänker lätta operationen derigenom, att man till leksaker gifver det några hårda kroppar, såsom elffenben eller vargtänder. Jag tror, att man bedrager sig. Dessa hårda kroppar, då de läggas på tandköttet, långt ifrån att uppnjuka det, göra det knöligt och hårdt, och förorsaka derigenom en mera smärtande och mera plågsam sprickning. Tagom alltid instinkten för exempel. Man ser icke hundvalpar öf-

va sina utsprickande tänder på flintor, på jern, på ben, utan på träd, läder, trasor, mjuka materier, som gifva vika, och uti hvilka tanden intrycker sig.

Man vet icke mera vara okonstlad i någon ting, icke engång med barnen. Bjellror af silfver, guld, koraller, kristaller i facetter, leksaker af alla pris och af alla slag: hvilka onyttiga och skadliga anstalter! Intet af allt detta. Inga bjellror, inga skallror; små trädqvistar med sina frukter och blad, en vallmoknopp hvaruti man hör fröna ljuda, en lakritsstång som barnet kan suga och tugga, skola roa det lika mycket som dessa lysande leksaker, och icke hafva den olägenhet, att ända ifrån dess födelse vänja det vid yppighet.

Man har erkänt, att vällingen icke är en alldeles helsosam föda. Den kokade mjölken och det råa mjölet förorsaka krudteter och passa icke för vår mage. Uti vällingen är mjölet mindre kokadt än uti brödet, och än mera, det har icke jäst; enligt min tanke förtjena brödsoppa och riskram företrädet. Om man nödvändigt vill koka välling, kan man förut något bryna mjölet. I min hembygd gör man af ett således torr-kadt mjöl en ganska välsmaklig och helsosam soppa. Till och med köttsoppa och soppor i allmänhet äro en medelmåttig föda, utaf hvilken man bör njuta så litet, som möjligt är. Det är angelägit, att barnen strax vänja sig att tugga; det är det verke-

liga medlet att lätta tändernas utbrott: och då de begynna att svälja, lättar den med födan blandade saliven matsmältningen.

Jag skulle således i början låta barnen tugga torra frukter, skorpor. Till att leka med, skulle jag gifva dem små stänger af hårdt bröd eller skorpor, lika brödet i *Piemont*, dem man på landets språk kallar *Grisses*. Derigenom att de bemödade sig att i munnen uppmjuka detta bröd, skulle de äntligen nedsvälja något deraf, deras tänder skulle utspricka, och de skulle afvänjas nästan innan man märkte det. Bönderna hafva vanligen en ganska god mage, och man afvänjer icke dem med mera omsvep än detta.

Barnen höra talas ända ifrån sin födelse; man tilltalar dem icke endast innan de förstå hvad man dem säger, utan ock innan de kunna återsäga de ord, som de höra. Deras ännu tröga organ fogar sig blott småningom vid efterapandet af de ljud, som man dem förestafvar; och det är icke ens säkert, att dessa ljud strax flytta sig till deras öron lika tydligt, som till våra. Jag ogillar ej, att amman roar barnet med mycket glada, mycket omvexlande sänger och toner; men det ogillar jag, att hon oupphörligen gör det yrt genom en mängd onyttiga ord, af hvilka det ej förstår annat än den tön, hvarmed hon uttalar dem. Jag vilde, att de första artikulationer, som man lärter det höra, vore få, lätta, tydliga, ofta

upprepade, och att de ord som de uttrycka, skulle hafva afseende blott uppå sinnliga föremål, dem man strax kunde visa åt barnet. Den olyckliga lätthet vi hafva, att åtnöjas med ord som vi ej förstå, begynner snarare än man tror. Skolgossen hör uti klassen sin Lärares mångordighet på samma sätt, som han i lindan hörde sin ammas pladder. Jag tycker att det vore att undervisa honom på ett ganska nyttigt sätt, om man uppfostrade honom att alldeles icke förstå sig derpå.

En mängd reflexioner äger rum, då man fäster sin uppmärksamhet vid daningen af barnens språk och vid deras första tal. Man må göra huru som helst, de skola likväl alltid lära att tala på samma sätt, och alla filosofiska spekulationer äro härvid af alldeles ingen nytta.

I början hafva de, så till sägandes, en grammar för sin ålder, hvars syntax har mera allmänna regler, än vår; och om man väl skulle gifva akt deruppå, så skulle man förvånas öfver den noggrannhet, med hvilken de följa vissa analogier, ganska felaktiga, om man så vill, men ganska ordentliga, och stötande blott genom sin hårdhet, eller derföre att bruket icke tillåter dem. Jag har nyligen hört ett stackars barn mycket bannas af sin far, derföre att det sagt till honom: *Mon père, irai-je-t'y?* Men man ser att detta barn bättre följde analogien, än våra Grammatici gör; ty då man sade

Att det: *Vas-y*, hvarföre skulle det icke då säga: *Irai-je-t-y*? Anmärken dessutom med hvilken färdighet det undvek det obehagliga ljudet af tvenne sammanstötande vokaler uti *irai-je-y*, eller *y irai-je*? Är det detta stackars barnets fel, om vi obehörigen ifrån frasen borttagit det bestämmande adverbet *y*, emedan vi ej visste, hur vi skulle ställa det *)? Det är ett odrägligt pedanteri och

*) Att fullkomligen öfversätta en ordlek, det vill säga: att gifva en annan som motsvarar den till alla delar, är ganska svårt och kan hända äfven omöjligt. Se der hvarföre jag ock på detta ställe bibehållit originalets ord, hvilket ej heller torde misshaga dem som kända Fransyskan. De deremot, som ej äga denna kändedom, tåra till äfventyrs härom få något begrepp af följande öfversättning, den jag låmpat till ett exempel, som är valdt ur vårt eget språk och till det mesta svarar mot originalets:

”Jag hörde nyss ett stackars barn få

”mycket bannor af sin far för det han

”sagt: *Min far, skola vi fara i skutan?*

”Man ser likväl, att han bättre följde

”analogien, än våra Grammatici göra;

”ty efter man sade honom: *fara i chäs,*

”*i vagn, i släde, i båt*, hvarföre skul-

”le han icke få säga: *fara i utan på*

”*skutan?* Anmärk också huru förstån-

”digt han undvek att säga: *fara skutan,*

”såsom man säger: *fara landvägen, fa-*

en den öfverflödigaste omsorg, att hos barnen begynna rätta alla dessa små fel emot bruket, hvilka de aldrig skola underlåta att af sig sjelfva med tiden aflägga. Talen alltid riktigt för dem, lagen så, att de icke äro så mycket roade af andras sällskap som af edert, och varen säkre, att deras språk oförmärkt skall renas efter edert, utan att j någonsin hafven bannat dem.

Men ett missbruk af en helt annan vigt, och som icke är mindre lätt att förekomma, är att man för mycket skyndar sig att lära dem tala, likasom fruktade man, att de utaf sig sjelfva ej skulle lära det. Detta oförsigtiga nit frambringar en alldeles stridig verkan med den, som man söker. De börja derigenom sednare att tala, och göra det mera otydligt: den ytterliga uppmärksamhet, som man fäster vid allt hvad de säga, frikallar dem ifrån att tydligt uttala orden; och såsom de knappt anse det värdigt att öppna munnen, behålla flera utaf dem hela sin lefnad ett fel i uttalet, och tala så otydligt, att de nästan icke kunna förstås.

”ra sjöleds. Är det hans fel, om vi icke veta annorlunda än af bruket, när vi böra säga *i* eller *på*, eller bortlemna begge adverbene? Det är o. s. v.

Öfvers. Anm.

Jag har mycket lefvat ibland bönder, men aldrig ibland dem hört någon, hvarken karl, eller qvinna, eller flicka, eller gosse, läspa. Hvaraf härrör detta? Äro böndernas organer annorlunda inrättade än våra? — Nej, men de äro annorlunda uppöfvade. Gent emot mitt fönster ligger en backe, på hvilken ortens barn samla sig för att leka. Ehuru de äro nog aflägsna ifrån mig, urskiljer jag dock fullkomligt allt hvad de säga, och jag gör deraf ofta goda samlingar till denna skrift. Hvarje dag bedrager mitt öra mig om deras ålder; jag hör rösten af barn om tie år, jag ser efter, jag finner barn, som till växt och anletesdrag synas tre till fyra år gamla. Jag dömmar icke härom blott efter min egen erfarenhet; de stadsboer som besöka mig, och hvilka jag rådfrågar, begå alla samma misstag.

Orsaken dertill är den, att stadsbarn ända till fem eller sex års ålder, uppfostrade uti sin kammare och under en Gubernants vingar, blott behöfva mumla för att förstås; så snart de röra läpparne, gör man sig möda att höra dem; man forestafvar dem ord, som de illa säga efter, och genom denna uppmärksamhet, helst samma folk alltid omger dem, bänder lätt att man mer gissar till hvad de velat säga, än hvad de verkligen sagt.

På landet förhåller det sig helt annorlunda. En bondhustru är icke ständigt hos sitt barn, och det måste lära att helt högt

och tydligt säga det, som det har behöf af att hon skall förstå. Landsbarnen, kring-spridda på fältet, aflägsnade ifrån sina fäder, sina mödrar och de andra barnen, öfva sig att höras på afstånd, och att afmäta styrkan af sin röst efter sin aflägsenhet ifrån dem, af hvilka de vilja blifva hörda. Se der huru man rättligen lär att uttala, hvilket icke sker derigenom, att man stammar fram några vokaler uti örat på en uppmärksam guvernant. Också, då man frågar ett bondbarn, kan väl blygseln förhindra det att svara, men hvad det säger, säger det tydligt; i stället att guvernanten måste tjena till tolk för stadsbarnet, hvarförutan man ingen ting förstår af hvad det framnumlar emellan sina tänder ¹⁷⁾.

Gossarne borde, då de blifva större, rätta detta fel uti skolorna, och flickorna uti klostren; i sjelfva verket tala de ock begge i allmänhet mera tydligt än de, som

- 17) Detta är icke utan undantag; de barn, som i början minst kunna höras, blifva sedermera ofta de mest döfvande, då de börjat höja rösten. Men om jag borde inlåta mig i alla dessa småheter, så skulle jag aldrig sluta; hvarje förnuftig läsare bör se, att ytterligheten och bristen, härledda ifrån samma missbruk, lika afhjelpas genom min metod. Jag anser dessa tvenne maximer såsom oskiljaktiga: *alltid nog; och aldrig för mycket*. Då den första är väl grundad, följer den andra utaf den nödvändigt.

alltid blifvit uppfostrade i sina föräldrars hus. Men det, som förhindrar dem att någonsin förskaffa sig ett lika rent uttal som böndernas, är nödvändigheten att utanills lära mycket, och att helt högt upprepa hvad de lärt: ty under det de läsa öfver, vänja de sig att röra allt ihöp, att uttala vårdslöst och illa: då de läsa öpp, är det ännu värre; de söka efter sina ord med möda, de utdraga och förlänga deras stafvelser: det är omöjligt, när minnet väcklar, att icke tungan äfven skall stamma. På detta sätt åsamkas och bibehållas felen uti uttalet. Man skall i det följande se, att min EMIL icke skall hafva sådana, eller åtminstone, att han ej ådragit sig dem genom samma orsaker.

Jag medger, att gemene man och landboerne falla uti en annan ytterlighet, att de nästan alltid tala högre än det behöfdes, att de genom ett alltför noggrant uttal vänja sig vid starka och grofva artikulationer, att de sjunga för mycket, att de illa välja sina uttryck, o. s. v.

Men först och främst anser jag denna ytterlighet såsom mycket mindre felaktig än den andra, ty i anseende dertill, att den första regeln uti samtal är att tala så, att man förstås, är det största fel som man kan begå, att tala utan att vara förstådd. Att skryta deröfver, att man icke har någon sång (*accent*) i sitt tal, är att skryta deröfver, att man betager fraserna deras behag

och eftertryck: Accenten är själen uti talet; den ger deråt mening och sanning. Toneri bedrar mindre än orden; det är kan hända därför, som väl uppfostradt folk så mycket fruktar den. Af bruket att säga allt med samma ton; härleder sig vanan att begabba folk, utan att de märka det. I brist af accent uppkomma löjliga, tillgjorda och modet underkastade sätt att uttala, sådana man öfverallt finner hos ungt hoffolk. Detta tvungna väsende i uttal och åtbörder, är det som i allmänhet gör en Fransman stötande och obehaglig för andra nationer. I stället för att gifva ton åt sitt tal, ger han sig air. Så intar man ej andra till sin fördel.

Alla dessa små fel uti språket, hvilka man så mycket fruktar att låta barnen ådraga sig, betyda intet; man förekommer dem, eller man rättar dem med största lätthet: men de fel, som man ådrar dem derigenom, att man gör deras tal svagt, öredigt och försagdt, att man ständigt tadar deras ton, att man nagelfar alla deras ord, dessa kunna aldrig rättas. En man, som lärt sig att tala blott i små sällskap, skulle uselt höras i spetsen för en bataljon, och skulle alldeles icke vid et uppror kunna injaga vördnad hos folket. Lären först barnen att tala med karlar, de skola väl kunna tala med qvinnor, då det behöfves.

Uppfödda på landet i hela den landtliga enfalden, skola edra barn der få en me-

ra ljudande röst, och ej vänja sig vid stadsbarnens orediga joller: icke heller skola de antaga lantspråkets uttryck och ton, de skola åtminstone lätt förlora dem igen, då deras lärare, som lefver ihop med dem ända ifrån deras födelse, och som der är i tillfälle att dageligen mera ostörd göra det, genom riktigheten af sitt eget språk skall förekomma eller utplåna de intryck, som böndernas språk på dem gjort. EMIL skall tala en franska, alldeles så ren som jag kan känna den, men han skall tala den mera tydligt, och artikulera den mycket bättre, än jag.

Ett barn som vill tala, bör icke höra andra ord, än dem som det kan förstå, eller säga andra, än dem som det kan artikulera. Det bemödande, som det gör härvid, förmår det att fördubbla samma stafvelse, likasom för att öfva sig att uttala den mera tydligt. Då det begynner att stamma, så besvären er ej så mycket att gissa till hvad det säger. Att påstå sig alltid böra höras, är ett slags välde, och intet sådant bör ett barn utöfva. Det är tillräckligt för er, att ganska noga förse det med det nödvändiga; det är dess egen sak, att låta er förstå hvad som icke är det. Mycket mindre ännu bör man skynda sig att fordra det att tala; det skall nog veta att tala af sig sjelft, i den mån det känner nyttan deraf.

Man anmärker, det är sant, att de som ganska sent begynna tala, aldrig tala så

týdligt, som de andra; men det är icke derföre, att de sent börjat tala, som deras organ förblir trög; tvertöm, det är derföre, att de äro födda med en trög organ, som de begynna sent att tala; ty hvarföre skulle de eljest tala sednare, än andra? Äro de mindre i tillfälle att tala, och uppmuntrar man dem mindre dertill? Tvertöm gör den oro, som detta dröjsmål förorsakar, att man mycket mer besvärar sig med att få dem att jollra, än dem som tidigare hafva talt; och detta illa använda nit kan mycket bidra till att göra deras tal öredigt, då de med mindre förhastande skulle haft tid att fullkomna sig mera.

De barn, som man för mycket nödgar att tala, hafva hvarken tid att lära ett godt uttal, eller att väl fatta det, som man låter dem säga. Tvertöm, då de öfverlemnas åt sig sjelfva, öfva de sig i början med stafvelser, som äro lättast att uttala, och småningom med dem förenande någon betydelse som man förstår af deras åtbörder, gifva eder sina ord innan de få edra, hvilket gör att de icke emottaga dessa innan de förstå dem. Då de icke påskyndas att betjena sig af dem, begynna de med att noga märka den betydelse, som J åt dem gifven, och då de äro säkra derom, antaga de dem.

Det största onda, som härflýter ifrån den brådska hvarmed man nödgar barnen att tala i förtid, är icke det, att de första samtal man med dem håller och att de första

ord som de säga, ej hafva någon mening för dem; men det att de hafva en annan mening än vår är, utan att vi veta bemärka det; så att barnen, då de tyckas svara oss ganska noga, tala med oss utan att de förstå oss, och utan att vi förstå dem. Det är vanligen sådana tvetydigheter, hvilka man bör tillräkna den bestörtning, hvori vi ibland försättas af deras tal; vid hvilket vi fästa begrepp, dem de ej fäst dervid. Denna vår brist på uppmärksamhet vid den verkliga mening, som orden äga för barnen, anser jag vara orsaken till deras första villfarelser; och dessa villfarelser, äfven sedan de blifvit botade, hafva inflytande upå riktningen af barnens förstånd under deras öfriga lifstid. Jag skall i det följande hafva mer än ett tillfälle att förklara detta genom exempel.

Inskränken derföre, så mycket möjligt är, barnets ordbok. Det är en ganska stor olägenhet, att det äger mera ord än begrepp, att det vet att säga flera saker, än det kan tänka. Jag tror att en af de orsaker, hvarföre bönderne i allmänhet äga ett mera riktigt förstånd, än stadsboerna, ligger deruti, att deras ordbok är mindre vidsträckt. De hafva få begrepp, men de jemföra dem rätt väl.

Barndomens första utvecklingar ske nästan alla på en gång. Barnet lär sig nästan på samma tid att tala, att äta, att gå. Här är egentligen lifvets första tidepunkt. För-

ut är barnet ingenting mer; än hvad det var i modrens sköte; det har ingen tanke, intet begrepp; knappt äger det känslor: det känner icke engång sin egen varelse.

Vivit, et est vitæ nescius ipse suæ! 8).

Det lefver, men utan känsla af sitt lif.

18) Ovid. *Trist.* 1, 3.

SLUT PÅ FÖRSTA BOKEN.

Tryckfel:

Pag. 30. r. 31. står: der är — läs: det är.
— 33. r. 28. — sa — — så.
— 28. r. 55. — gör — — göra.

AGB

Trycklet:
Pag. 50. r. 31. samt: det är — — —
— 53. r. 28. — sa — — —
— 88. r. 35. — gör — — —

~~311. III. 43.~~

Re. Kasvatustoppi. S.

KANSALLISKIRJASTO-KANSALLISKOKOELMA

120 101 9028

mf. x

